

ETİĞİN ALET ÇANTASINA BAKMAK: AHLÂK, ETİK VE İLİNTİLİ TEMEL KAVRAMLAR ÜZERİNE NOTLAR

Arş. Gör. Harun BODUR*

Özet: Ahlaki, etik ve ilgili kavramlar ve bunlardan kaynaklanan fikirlere ve tartışmalara ülkemizde ve dünyada son yıllarda pek çok kez değinilmiştir. Tabiri caizse bu kavramlar moda olmaya başladı. Öte yandan, ahlak ve etik kavramlarını incelerken, bu kelimelerin ait oldukları dil ağı içinde anlam zenginliği taşıdığını ve çok farklı kullanım biçimleri sergilediğini görüyoruz. Bu çalışma, etik, ahlak ve ilgili kavramların etimolojisine odaklanarak ve bu kavramların anlamını ve farklı boyutlarını açıklayarak, ana ufukları açığa çıkararak; moda olmanın talihi/talihsizliği sonucu olan belirsizlik üzerine ışık tutmaya çalışacaktır. Nihayetinde, sonuç kısmında bu makale etikle ilintili bazı temel sorunlara işaret etmeye gayret gösterecektir. Ayrıca içinde yaşadığımız çağımız hakkında soru işaretleri bulunan bazı noktaları belirterek, bitiş amacına yönelik yeni başlangıçlara yol açmak bu makalenin hedefidir.

Anahtar sözcükler: Ahlak, Etik, Ahlak Felsefesi, Etik ve Ahlakın Etimolojisi, Etik ve Ahlakın Farklı Boyutları.

LOOKING AT THE ETHICS TOOLKIT: NOTES ON MORALITY, ETHICS AND RELATED CONCEPTS

Abstract: Disputes and ideas about the morality, the ethics and related concepts; have been mentioned many times both in our country and in the world in recent years. So to speak, these concepts start to become fashionable and be in demand. On the other hand, while examining the concepts of the morality and the ethics, we can see that these words bear the abundance of meaning in the language network to which they belong and exhibit very different forms of usage. Moreover, the words morality and ethics are often used interchangeably. This study will attempt to reveal the main

*Arş.Gör. Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı, harunbodur@gmail.com

horizons by focusing on the etymology of the ethics, morality and related concepts and by explaining the meanings of these concepts and their different dimensions. In addition, this study aims to carry out an investigation of the theoretical/practical connections and differences between the morality and the ethics. In this way, by making these concepts more apparent, this paper also seeks to shed some light on the ambiguity which could be the result of the chance/mischance of being fashion. Ultimately, in the conclusion, this article will endeavour to mark the route of some basic problems related to the ethics. Another aim of this article is to induce new inceptions by indicating some points with the question marks about the era that we live in.

Keywords: Morality, Ethics, Moral Philosophy, Etymology of the Ethics and the Morality, Different Dimensions of the Ethics and the Morality.

Giriş

Ahlâk, etik ve ilgili birçok kavramdan ve bunlardan kaynaklanan fikir ve tartışmalardan son yıllarda ülkemizde de dünyamızda da pek sık söz edilmeye başlandı; hatta etikte bir rönesansın yaşandığını ve etiğin “moda” olduğunu söyleyebiliriz¹. Toplumsal yaşamın bütününe kapsayabilen kavramların en öne çıkan sorununun, onların çerçevelerinin belirlenmesi noktasında gün yüzüne çıktığı

¹ İoanna Kuçuradi, **Uludağ Konuşmaları- Özgürlük, Ahlâk, Kültür Kavramları**, (Kısaltması: **Uludağ...**), 3. b., Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s. 20; İoanna Kuçuradi, “Felsefi Etik ve ‘Meslek Etikleri’ ”, (Kısaltması: “Felsefi Etik ve...”), in: **Etik ve Meslek Etikleri –Tıp, Çevre, İş, Basın, Hukuk, Siyaset**, Yayına Hazırlayan: Harun Tepe, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2000, s. 18. Bundan daha keskin bir ifadeyle Badiou; bazı âlimane kelimelerin, uzun süre sözlüklere ve akademik metinlere hapsedildikten sonra, aniden parlak gün ışığına maruz kalma, halkın, avamın diline düşme, basında, televizyonda, hatta hükümet demeçlerinde zikredilme tarihini ya da talihsizliğini yaşadıklarını belirttikten sonra, fazlasıyla felsefe dersi kokan ve Yunanadaki köküyle akla Aristoteles’i (ve onun çok-satar kitabı Nikomakhos’a Etik’i!) getiren etik ve ahlâk kelimelerinin, bugün bu şekilde sahnenin ortasına yerleşmiş vaziyette olduğunun vurgusunu yapar. Alain Badiou, **Etik- Kötülük Kavrayışı Üzerine Bir Deneme**, Çev.: Tuncay Birkan, 2. b., Metis Yayınları, İstanbul, 2006, s. 17. Kuçuradi’ye göre, moda olan, felsefenin bir araştırma alanı olarak etik değildir. Moda olan daha çok, “meslek etikleri” denilen etiklerdir. İoanna Kuçuradi, “Felsefe ve Etik”, **“Yunus Aran Birlikteliği” Konferansı**, 20 Aralık 2004, <http://www.yunusaran.org/felsefe-ve-etik> (Erişim tarihi: 10.05.2017).

ilk başta göze çarpar. Ahlâk, etik ve ilintili kavramlar demeti² de aynı kaderi yaşamaktadır. Bu kavramların neliği henüz netleştirilememiştir.³ Gündelik dilde, üzerine basarak yahut alışkanlıkla sık sık kullandığımız kavramlar, deyişler, benzetmeler gerçekliğin kavranışının ve anlamlandırılışının dışı vurumları olarak görülebilir.⁴ Sözelimi dikkatli bir bakışla ahlâkın kavramsal çerçevesinin netleştirilmesinde, ahlâkın kendisinden ziyade, ilişkili-ilişkisiz kavramlara yerli-yersiz biçimde yer verildiğini fark etmek mümkün. Keza farklı disiplinler içerisinde ahlâk ve etik kavramlarına yer veren çalışmalarda, örneğin (ironik bir şekilde mesleki deformasyonla at başı giden) bazı meslek etiği yaklaşımlarında veya “ahlâk/etik ve..” şeklinde bağlanan başlıklarda, meselelere girilmeden evvel etik ve ilgili kavramlara şöyle bir değinilerek geçiliyor ve çalışma hangi alana/konuya

² Türkçedeki hacimli bir felsefe sözlüğünde ahlâk, etik ve ilgili kavramlar demetinin içerisinde şunlar yer alıyor (sıralanan bu kavramlar ile beraber tabir-i caizse “etik ve ahlâk binasının” girilebilecek “kapıları ve pencereleri” diğer bir söyleyişle etik “ahtapotunun” kollarının uzandığı yerler gösterilmiş olur):“ahlâk, ahlâk felsefesi, ahlâk öğretisi, ahlâk yargısı, ahlâk yasası, ahlâkçı, ahlâkçılık, ahlâkın soykütüğü, ahlâki ikilemler, ahlâki/sezilen kesinlik, ahlâki rastlantı, ahlâklı ile ahlâksız (ayrımı),ahlâklılık, ahlâksal aritmetik, ahlâksal biçimcilik (biçimci etik), ahlâksal bilgikuramı, ahlâksal değer alanı, ahlâksal deneycilik (deneyci etik), ahlâksal doğalcılık (doğalcı etik, ahlâksal eylem/eyleyen, ahlâksal görecilik, ahlâksal idealizm, ahlâksal ile ahlâksal olmayan (ayrımı), ahlâksal istençcilik, ahlâksal kuşkuculuk, ahlâksal saltıkçılık (saltıkçı etik), ahlâksal sezgicilik (sezgici etik), ahlâksal sorumluluk, ahlâksal usçuluk (usçu etik), ahlâksal yalıtılmışçılık, ahlâksal yoksayıcılık, ahlâktanımaz(cı)lık, ethos, etik, betimleyici etik, normatif (düzgükoyucu) etik, üstetik, uygulamalı etik, biyoetik, çevre etiği, toprak etiği, işyaşamı etiği, medya etiği, erdem etiği, intihar etiği, kendini kandırma etiği, ödev etiği, söylem etiği, biçimci etik, çözümleyici etik, deneyci etik, doğalcı etik, evrimci etik, göreci etik, nesnelci etik, saltıkçı etik, usçu etik, etiğin özerkliği, bencilik, özgecilik, duyguculuk, hazcılık, betimleyicilik, kural-koyuculuk, mutlulukçuluk, pragmacılık, sonuççuluk, yararçılık, adalet, erdem. vd.” Abdülbaki Güçlü-Erkan Uzun- Serkan Uzun- Ümit Hüsrev Yoysal, **Felsefe Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2003, ss. 24-38, 500-520; Bkz ve Karş., Ahmet Cevizci, **Paradigma Felsefe Sözlüğü** (Kısaltması: **Felsefe Sözlüğü**), 8. b., Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2013, ss. 24-42, 599-614. Nihayetinde, bu iki sözlükte ahlâk etik ve ilintili kavramlar yelpazesinin çok yönlü, çok bağlamlı ve zengin bir anlam içeriğine sahip olduğu ve kendi içerisinde sürekli birbirine atf yaptığı hemen göze çarpıyor.

³ Mustafa Gündüz, **Ahlâk Sosyolojisi**, 3. b., Anı Yayıncılık, Ankara, 2016, s. 1.

⁴ **Ibid.**; Uluğ Nutku, **İnsan Felsefesi Çalışmaları**, Bulut Yayınları, İstanbul, 1998, s. 34.

ilişkin yazılmışsa ona yönelik değerlendirmeler öne konularak etik meselesinin içi doldurulamıyor, etik konularının özleri ikincilleştirilip, silikleştirilebiliyor.⁵

İçinde yaşadığımız çoğulluk çağının düşünce ikliminden bakarsak; uygarlığın ahlâki bunalımlarından⁶ söz edilir oldu. Bauman'ın deyişiyle içinde bulunduğumuz çağ, ahlâki müphemliğin güçlü bir şekilde hissedildiği bir çağdır. Karşımızdaki kuralların çoğulluğu, ahlâki seçimlerin (ve bu seçimlerin dümen suyunda bırakılan ahlâki vicdanın) içkin ve onarılamaz bir biçimde müphem görünmesine neden olur.⁷ Ayrıca bu çağ bize daha önce hiç sahip olmadığımız bir seçim özgürlüğü sunar yahut sunar gibi görünür; ama öte yandan bizi daha önce hiç bu kadar ıstıraplı olmayan bir tereddüte sokar.⁸

İlk etapta ahlâk sözcüğünün ait olduğu dil şebekesi içinde anlam bolluğu taşıdığı ve çok farklı kullanım biçimlerini sergilediğini görebiliriz. Daha da ileri giderek ahlâk kavramını çok gösterenli bir gösterilen ve/veya çok gösterilenli bir gösteren olarak betimlemek mümkündür. Böylece ahlâk, hem temsil ettiği hem de kendi yerine geçebilecek diğer kavramlara göndermede bulunmaktadır. Öte yandan Nuttall'ın yaptığı gibi "ahlâki sorunlarla neden canımızı sıkıyoruz?" diye bir soru dile getirmek başlangıç aşamasında ufuk açıcı olabilir. Yanıt aslında basittir ve aynı zamanda

⁵ Benzer durum ve sorunlar etiğin hayata geçişinde ve kurumsal, meslek etiği yönlerinde de karşımıza çıkıyor. Buna örnek olarak "kamu etiği" çerçevesi gösterilebilir. Sözelimi etik mevzuatlar her yönü sarmaşık gibi sarıyor, etik kurullar, kurumlar yapılandırılıyor ancak niceliğin artışı niteliği yükseltmiyor. Görülen o ki, bu ve benzer konularda etiğe ilişkin kavramların içini doldurmak anlamında halen edilmesi gereken yollar var. Bkz., E. İrem, Akı, Harun Bodur, "Meslek Etikleriyle İlgili Mevzuatın İncelenmesi", **Kamu Etiği Sempozyumu**, 25-26 Mayıs 2009, Cilt.2, TODAİE Yayınları, Ankara, ss.853-867; Ayrıca bu sempozyumun 2 ciltten oluşan bildiriler kitabına bakılabilir.

⁶ Bkz., Leslie Lipson, **Uygarlığın Ahlâki Bunalımları [Manevi Bir Erime mi? Yoksa İlerleme mi?]**, Çev.: Jale Çam Yeşiltaş, 2.b., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2003; Fritz Heinemann, "Etik", in: **Günümüzde Felsefe Disiplinleri**, Der./Çev.: Doğan Özlem, 2. b., İnkılâp Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 362-363.

⁷ Zygmunt Bauman, **Postmodern Etik**, 2.b., Çev.: Alev Türker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 33.

⁸ **Ibid.**

zordur: Hayat sürekli olarak onları önümüze çıkardığı için böylesine sorunlardan kaçamayız.⁹

Çizilen bu genel tablo karşısında, Kuçuradi'nin “insan hakları” kavramına ilişkin giriş niteliğindeki belirlemelerini “ahlâk ve etik” kavramlarına uyarlayarak bu çalışmanın tetikleyicileri olan temel çıkış noktasını, can sıkıntısını ve ereğini açıklığa kavuşturabiliriz: *“Bazı tehlikeli şeyleri sayın, deseler, bunlar arasında kavramları söz gelişi, sayar mıydınız? Dünyada olan bitenlere bakılırsa, pek suçsuz görünmüyor kavramlar. Tehlikeli olmalarından biz sorumluyuz, yarattıkları sonuçlardan olduğu gibi. Bir kavram ne zaman tehlikeli olur? İçeriği bulanık olduğu halde, herkes bu kavramı bildiğini sanınca. Korkarım, “ahlâk ve etik” tehlikeli kavramlar olmuştur bile. Felsefe onu yeniden ele almalı, içeriklerini didiklemelidir.”*¹⁰ İşte; felsefenin sözü edilen bu yeniden ele alış ve didikleme çabası, tabir-i caizse, ahlâk felsefesi alanının temel kavramsal araç-gereçlerinin bulunduğu alet çantasını açıp bakarak içindekileri irdelemek anlamına geliyor.

Bu ön açıklamaların ardından yol haritamıza bakarak çalışmanın durakları belirginleştirilebilir. Atılan ilk adım ile; etik, ahlâk ve ilgili kavramların etimolojisi üzerinde durarak bir zemin oluşturabilir. Ardından, ahlâk etik ve ilgili kavramların anlam içeriklerini açımlayarak ve taşıdıkları farklı yönlerini irdeleyerek bu kavramların neliği ele alınacaktır. Söz konusu didikleme/irdeleme çabası ile beraber

⁹ Etik sorunlarıyla adeta sarmalanmış haldeyiz: büyürken, çalışırken, çocuklarımızı yetiştirirken, yaşlı büyüklerimize bakarken, arkadaşlarımızla, dostlarımızla ve düşmanlarımızla ilişkilerimizde, karşımıza çıkan fırsatlarda ve cazip önerilerde karşılaşırız. Gazeteler, radyo ve televizyon, internet doğru ya da değil, bize yanlış yaptıkları anlatılan insan –katiller, çocuklara cinsel tacizde bulunanlar, teröristler, silahlı soyguncular, taşıyıcı anneler, futbol holiganları- ya da sempati duyduğumuz ya da yardım ettiğimiz insan – hastanede yatan hastalar, şiddet suçlarının, açlığın ve savaşın kurbanları- portreleriyle dolup taşar. Medya ayrıca üzerinde farklı fikirlerin olabileceği meselelerle ilgili tartışmalar ve değerlendirmeler yapıyor. Terörizmle nasıl mücadele edilmelidir? Sağlık harcamaları hangi düzeyde tutulmalıdır? Yoksullara yardım programları iyi midir? İdam cezası yeniden gündeme getirilmeli midir? vd. Jon Nuttall, **Ahlâk Üzerine Tartışmalar- Etiğe Giriş**, 2. b, Çev.: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, 2011, s. 15-16.

¹⁰ İoanna Kuçuradi, **İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları**, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 1.

kavramlara ilişkin başlıca ufuklar gözler önüne serilerek başta dem vurulan moda olmanın talihi/talihsizliği sonucu oluşan müphemlik sisi bir nebze aralanmaya çalışılacaktır. Etiğin alet çantasını açıp oradaki temel kavramlara ilişkin notları betimleyici bir yol izleyerek ortaya koyduktan sonra edindiğimiz bakış açısı eşliğinde nihayet sonuç kısmında etiğe ilişkin bazı temel sorunsallara ilişkin güzergâhları imleyebilmek adına birtakım değinilere ve soru işaretlerine yer verilecektir. Bunu yaparken birtakım etik sorunlara ilişkin tabiri caizse *işaret fişekleri* yahut *işaret tabelaları* konularak bunlarla aydınlanan yeni başlangıçların tetiklenebilmesi umuduyla makalemiz nihayetlendirilecektir.

1-Etik, Ahlâk ve İlgili Kavramların Etimolojisi

Etik sözcüğünün etimolojik kökeni Yunanca *ethos* kelimesinden gelmektedir. *Ethos* terimi ilk bakışta, bir cemiyet, kurum, toplum, kültür veya halkın karakteristik tinine işaret eder.¹¹ Bu sözcükle ilgili olan *etho* kelimesi, alışkın olmak, adet edinmiş olmak, huyunda olmak anlamına gelirken *ethikos* (çoğ. ethika) ise intellektual-olana (dianoethikos'a) karşıt olarak ahlâki-olan {yaradılıştan, tabiattan, huydan, adetten, alışkanlıktan kaynaklanan şey}; ahlâklı veya ahlâki karakter ifadesi anlamındadır.¹² *Ethos* sözcüğüne daha yakından baktığımızda üç farklı kullanım karşımıza çıkar. Sözcüğün ilk kullanımı *örf, alışkanlık, töre ve görenek* anlamlarını

¹¹ Cevizci, **Felsefe Sözlüğü**, s. 599.

¹² Francis E. Peters, **Antik Yunan Felsefesi Sözlüğü**, Çeviren ve Hazırlayan: Hakkı Hünler, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 120.

taşır¹³, ikinci kullanımda *karakter* anlamına gelirken¹⁴ ve üçüncü kullanım biçiminde ise kişinin esas yeri yurdu, kaldığı yer, ikâmet ettiği ev bark, memleket demektir.¹⁵

Ahlâk sözcüğüne geldiğimizde ise bu sözcüğün Arapça h-l-k kökünden türemiş olduğu ve klasik lügatlarda çoğunlukla Arapçada “halk” sözcüğüyle aynı kökten olan “hulk” veya “hulûk” sözcüklerinin çoğulu olduğu, bazen de halika (çoğ. hala’ik) sözcükleriyle karşılandığı ve Türkçeye tekil anlamda geçtiği saptanır.¹⁶ Hulk; karakter yapısı, takdir, yaratılış, yaratma, huy, karakter, mizaç, tabiat, yiğitlik, adet, alışkanlık, gelenek din gibi farklı anlamlar taşır.¹⁷

¹³ Buna göre eylemlerini antik kentte (sitede) geçerli olan töreye uygun olarak eğitim yoluyla düzenlemeye alışkın kişi, genel kabul gören “ahlâk yasası” normlarını izlediği sürece “etiğe” göre davranmaktadır. Annemarie Pieper, **Etîge Giriş**, Çev.: Veysel Atayman-Gönül Sezer, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 30

¹⁴ Buradaki dar anlamda ve asıl anlamıyla ethos, etiğe göre eylemde bulunan ve davranan kişi, aktarılan eylem kurallarını ve değer ölçülerini sorgulamadan uygulamayı; aksine kavrayarak ve üzerinde düşünerek talep edilen iyiyi gerçekleştirmek için onları alışkanlığa dönüştüren kişidir. Alışkanlık, töre ve görenek böylelikle *karakter* anlamını da almakta, erdemli olmanın temel tavrı olarak pekişmektedir. **Ibid.** Bu bağlamda etik, iyi bir “varoluş tarzı”, bilgece bir eylem yolu arayışına karşılık gelir. Badiou, loc. cit. Örneğin Aristoteles, karakter erdemi olarak saydığı ahlâki erdemlerin alışkanlık yani ethos ile kazanıldığını belirtir. Biz bu erdemleri yapa yapa ediniriz. Gitar çala çala gitarıcı olmayı, ölçülü davranma davranma ölçülülüğü, adil şeyler yapa yapa adil insan olmayı, yiğitlik yapa yapa yiğitliği öğreniriz. Ona göre bir insanın erdemi, iyi işlevlerde bulunmasıdır. İyi insan olma erdemi de insan soyunun gerektirdiği davranışları gerçekleştirmek, “insan olma eylemini gerçekleştirmek”tir. Aristoteles, **Nikomakhos’a Etik**, Çev. Saffet Babür, BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 30-31(1103a 23- 1103b 28); Hakan Poyraz, **Ahlâk Felsefesi Yazıları**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2015, s.10; Pieper, **op. cit.**, s. 30.

¹⁵ Peters, **op. cit.**, s. 120; Veysel Atayman (Der.), **Etik**, Donkişot Yayınları, İstanbul, 2005, s. 11. İlk bakışta bütün bu birbirinden az çok farklı kullanımların birbirinden kopuk olduğu izlenimi zihinlerde belirebilir. Ne var ki, bu kullanımlara yakından baktığımızda, bütün bu anlamsal birimler arasında nedensel bir bağlamlılık, tarihsel ve mantiki anlaşılabilir bir ilişki ve kavrama yönelik bir evrilme çizgisi bulunmaktadır. Bkz, Atayman, **op. cit.**, s. 11-15.

¹⁶ Mustafa Çağrırcı, “Ahlâk”, in: **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Yıl: 1989, Cilt: 2, İstanbul, s. 1; Suat Koca, “Ahlâk Kavramı Üzerine Etimolojik ve Semantik Bir Araştırma” (Kısaltması: “Ahlâk-Etimolojik...”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 57:2 (2016), s. 122, 132. İsmail Kılıoğlu, **Ahlâk-Hukuk İlişkisi**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s. 135.

¹⁷ Bkz, Çağrırcı, “Ahlâk”, s. 1; Koca, “Ahlâk-Etimolojik...”, s. 122-133; Orhan Hançerlioğlu, **Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar Cilt 1 (A-D)**, 2.b., Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992, s. 32; Doğan Özlem, **Etik- Ahlâk Felsefesi**, 2. b., Notos Kitap, İstanbul, 2015, s. 175. Belirtilen farklı etimolojik ve semantik bağlamlar üzerinde kavramı netleştirmek adına

Öte taraftan, ahlâk bizde batı dillerindeki “moral” (morals) kavramına karşılık olarak kullanılmaktadır ve moral kelimesi irade, özellikle Tanrı veya hükmedenlerin insan üzerindeki iradesi, dolayısıyla buyruk ve kanunlar ve sonra da yerleşik töreler ve alışkanlıklar anlamına gelir ki, zamanla “ethos” sözcüğüne paralel olarak kişinin hayat tarzı, niyet ve karakter özelliklerini belirtmek amacıyla kullanılmıştır.¹⁸ Ahlâk karşılığında kullanılan “moral”, “morale” sözcüğü ise Lâtince mos (ç. mores) kökünden gelmiş, “moralis” sözcüğünden türetilmiştir. Moralis sözcüğü Cicero tarafından ilk defa De Fato’daki Yunanca “ta etika” sözcüğünün Latince karşılığı olarak icat edilmiştir.¹⁹ Her iki terim (moralis, ta etika), âdet, karakter genel olarak insansal (beşeri) tutum veya tavır; özel olarak da davranış

durmak gerekir. İlginç bir nokta olarak, yaygın kanaatin aksine h-1-k kökünün ve bu kökten türeyen huluk sözcüğünün temel/kök anlamları arasında doğrudan ahlâkla ilgili olan bir içeriği yer almıyor gözükür. H-1-k kökünün temel anlamının *takdir*, yani “bir nesneyi düzgün/ölçülü bir biçimde oranlamak ve ölçümlemek” olduğu ve h-1-k kökünün hemen bütün türevlerinin, bu kökün temel anlamı olan takdir ile ilişkilendirilmekte olduğu tespit edilebilir. H-1-k kökünün yaygın olarak ‘yaratma’ olarak kullanılan türevi ve hemen diğer bütün türevleri ile bu kökün ilk tespit edilen temel anlamı olan takdir arasında doğrudan veya dolaylı bir semantik ilişki söz konusudur. Huluk/ahlâk sözcüğü diğer taraftan klasik sözlüklerde, büyük ölçüde kişilik ve karakter özelliklerine atıfta bulunan ve en genel anlamıyla ‘insanın yaratılıştan gelen kökleşmiş tabiatı’ olarak kavranan insan tekine ait tabiat, fitrat, mizaç, cibilliyet, şahsiyet, seciye ve huy gibi kavramlarla ilişkili bir anlam örüntüsüne de sahiptir. Ahlâk bu yönüyle toplumsal olmanın yanında bireysel bir özelliğe işaret etmekte ve günümüz açısından bakıldığında ilgili kavramların odağındaki sepet nitelikte bir kavram olarak ‘karakter’ kelimesi durmaktadır. Suat Koca, “Hadis Rivayetlerinde Ahlâk Kavramı: Literal-Semantik Bir Analiz” (Kısaltması: “Hadis-Ahlâk...”, **İslami Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 27, Sayı: 2, s. 174; Koca, “Ahlâk-Etimolojik...”, s. 132, 124-125. Bir başka bakımdan ahlâk, insanın psikolojisiyle olduğu kadar fizyolojisiyle de ilişkili bir kavram görünümündedir. İnsanın fiziki/dışsal/bedeni yapısı için hâlk, içsel yapısı (karakter anlamında yaratılış) için hulk kavramları kullanılmaktadır. Hâlk zahiri yaratılışa; hulk ise kişinin batını, psikolojik yaratılışına işaret etmektedir. Koca, “Ahlâk-Etimolojik...”, s. 132, 126; Kılhoğlu, **loc. cit.**; Hakan Poyraz, **Dil ve Ahlâk**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2016, s. 46.

¹⁸ Lokman Çilingir, **Ahlâk Felsefesine Giriş**, Elis Yayınları, Ankara, 2003, s. 12.

¹⁹ Maclyntre tam da bu noktada şu hususa dikkat çeker: “Antik Yunancada olduğu gibi, Latin dilinde de, tam olarak tercüme edildiğinde bizdeki (İngilizcede) “moral” (ahlâk/ahlâksal) sözcüğü ile karşılanabilecek tek bir sözcük bile yoktur; daha doğrusu, “moral” sözcüğü Latince’ye geçinceye kadar yoktu.” Alasdair MacIntyre, **Erdem Peşinde- Ahlâk Teorisi Üzerine Bir Çalışma** (Kısaltması: “Erdem Peşinde”), Çev.: Muttalip Özcan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 67.

ve durumların aklanması, düzeltilmesiyle ilgili hususları gösterir.²⁰ Dolayısıyla insan karakterinin her zaman sistemli olarak belirli bir biçimde davranmak için, belirli türden bir yaşam idame etmek için, gerekli yerleşik eğilimleri, uzlaşlar bütünü, ifade eder.²¹

Sözcük kökenlerinde dikkat çekici olan, ahlâkı karşılamak için kullanılan *huluk*, *ethos*, *moralis* (ve hatta İbranice *muşar*) sözcüklerinin ortak olarak ikili bir anlam içeriği taşıması; karakter, huy gibi anlamlarının yanında alışkanlık, töre, gelenek anlamlarına gelmesidir²²

2- Ahlâk, Etik ve İlgili Kavramların Anlam İçeriği, Neliği ve Farklı Boyutları

Ahlâk kavramının tanımlarındaki zenginliğin ve çeşitliliğin felsefenin diğer temel kavramlarının tanımlarındaki çeşitlilikten çok daha fazla olduğu ilk başta göze çarpar.²³ Sözlük anlamıyla bakıldığında ahlâk, “*bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları*” ve “*iyi nitelikler, güzel huylar*” şeklindedir²⁴. Yapılan bir tanıma göre ahlâk; bir kişinin, grubun, halkın, toplumsal sınıfın, ulusun, kültür çevresinin vd. belli bir tarihsel dönemde tüm rasyonel kişilere hitap eden ve insanların yaşamına giren ve eylemlerini yönlendiren inanç, değer, norm, buyruk, yasak ve tasarımlar topluluğu veya ağı olarak bir yaşama biçimini, bir eylemler alanını, bir informel kamusal sistemi ifade eder.²⁵

²⁰ Kılıoğlu, **loc. cit.**

²¹ MacIntyre, **Erdem Peşinde**, s. 68; Bkz., Engin Topuzkanamış, “Hukuk Ahlâk ve Meslek Etiği Üzerine”, in: **Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi- 27. Kitap**, Editörler: Hayrettin Ökçesiz, Gülriz Uygur, E. İrem Akı, Nadire Özdemir, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul, 2016, s. 344.

²² Koca, “Ahlâk-Etimolojik...”, s. 131, 133; Pieper, **op. cit.**, s. 30-31

²³ Özlem, **Etik- Ahlâk Felsefesi**, s. 175; G. Wallace&A.D.M. Walker (Edited by), **The Definition of Morality**, Mathuen and Co. Ltd, London, 1970.

²⁴ .Bknz:http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.595ccc6a4476d7.56505513 (Erişim tarihi: 10.05.2017)

²⁵ Özlem, **Etik- Ahlâk Felsefesi**, s. 19-20, 21-22; Bernard Gert, “Morality”, in: **The Cambridge Dictionary of Philosophy**, General Editor: Robert Audi, Second Edition, Cambridge University Press, 1999, p. 586; Ayrıca Bkz., Wallace& Walker, **op. cit.** *Ahlâki*

Ahlâk olgusu, yaşamda çeşitli ahlâklar olarak karşımıza çıkmaktadır; ama bu çeşit ahlâklar, bir kısmı değişik ve değişken olan davranış kuralları ve değer yargıları (hanımların kolsuz elbise giymesi kötüdür), bir kısmı ise pek değişiklik göstermeyen davranış kuralları ve değer yargılarından (yalan söylemek kötüdür) oluşmaktadır. Kişilerden de her iki türden kurallara uymaları beklenmekte; her iki türden değer yargıları ise kişilerin eylemlerini değerlendirmek için ölçüt olarak kullanılmaktadır.²⁶

Ahlâkın neliğine ilişkin ayrıca birkaç noktanın üzerinde durulabilir.²⁷ Ahlâk konusunda “bireysel ahlâk” ve “toplumsal ahlâk”tan (topluluk ahlâkından) söz edilebilir.²⁸ Özellikle toplumsal ahlâk, toplum içerisinde yaşayan insanların birbirleriyle ilişkilerini düzenleyen değerler, kurallar, töreler topluluğu olma boyutuyla, toplumsal düzenin sağlanması ve idamesinde bir istikrar ögesi olarak ele

kavramına geldiğimizde ise bu sözcük, “iyi veya doğru olarak nitelendirilen, erdemli, adil, vs., olduğu kabul edilen insan eylemleri; temel değerler tarafından yönlendirilebilme veya başkalarını bu değerlere göre etkileme, yargılama kapasitesi için kullanılan sıfat” şeklinde tanımlanmanın yanında “ahlâk kurallarına uygun olan, ahlâk bakımından iyi olan eyleme, ahlâk bakımından iyi olan kişinin karakterine verilen ad” biçiminde de betimlenmektedir. Cevizci, **Felsefe Sözlüğü**, s. 31.

²⁶ Kuçuradi, **Uludağ...**, s. 22. Diğer yandan, gördüğümüz üzere günlük dilde *ahlâki olanı* ifade etmek için kullandığımız pek çok kelime vardır. Bu kelimeler “ahlâkla ilgili deyimler” ya da “değer (bildiren) terimler(i)” olarak adlandırılabilir. Bu çerçevede biz “doğru-yanlış”, “iyi-kötü”, “erdemli-erdemsiz”, “haklı-haksız”, “özverili-bencil” kelime çiftlerini ve yine “yasak”, “zorunlu”, “emir”, “ödev”, “sorumluluk”, “vicdan”, “-meli, -malı”, “mak zorunda” vb. gibi sözcükleri kullanırız. Çilingir, **Ahlâk Felsefesine Giriş**, s. 12-13; Fred Feldman, **Etik Nedir?**, Çev.: Ferit Burak Aydar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 12-13. Ancak bu tür kelimeler sıkça ahlâkla ilgili olmayan anlamlarıyla da karşımıza çıkmaktadır. Örneğin iyi bir terzi veya kötü bir yazı karakterinden söz ederiz. Bu kelimelerin ne zaman ahlâkla ilgili ne zaman ahlâkla ilgili olmayan bir anlamda kullanıldıklarını ayırt etmek gerekir. Çilingir, **Ahlâk Felsefesine Giriş**, s. 12-13.

²⁷ Özlem, **Etik- Ahlâk Felsefesi**, s. 177-178.

²⁸ Benzer ayrımlar ve kavramlaştırmalar iç ahlâk-dış ahlâk; genel ahlâk-özel ahlâk, kitle ahlâkı, yığın ahlâkı vb. şeklinde yapılabilir. Bkz., Emile Durkheim, “Ahlâkın İki Yönü”, in: **Felsefe Yazarlarından Seçilmiş Metinler- Cilt 3**, Der.: Armand Cuvillier, Çev.: M. Mukadder Yakuboğlu, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1996, s. 170-171; Emile Durkheim, “Geleneklerin Bilimi ve Ahlâksal Eylem”, in: **Felsefe Yazarlarından Seçilmiş Metinler- Cilt 3**, s. 188-189.

alınır. Tutucu düşünürlerin, politikacıların ve hatta hukukçuların²⁹, mevcut ahlâkı ısrarla sahiplenmelerinin (yahut da sahiplenir görünmelerinin) ardında, onun toplumsal istikrar ögesi olmasının çekiciliği yatar. Burada ayrıca toplumsal “ezberlerin” muhafazası ve ezberlerin bozulmasına karşı gelen bir tutum da söz konusudur. Bununla beraber, bir toplumsal fenomen olma boyutuyla ahlâk, ulustan ulusa, dönemden döneme, kültürden kültüre farklılık göstermektedir ve tarihsel süreç içinde değişmekte ve dönüşmektedir.³⁰ Bunun sonucunda bu kavram sözü edilen tüm etkenlerden yalıtık olarak vakum içinde bulunan ve durağan bir kavram değildir.

Ahlâk filozofları, bir de ahlâkı meselelerin varoluşunun kendilerine bağlı bulunduğu birtakım temel öğelerden, diğer bir deyişle bir toplum ya da kültür

²⁹ Bir önceki dipnotun da devamı olarak, örneğin, ünlü hukuk felsefecisi Hart, ahlâk-hukuk ilişkisi meselesinde –Lord Devlin gibi- tutucu anlayışlara karşı durmuş ve ahlâkîlik konusunda “toplumsal (konvasiyonel, pozitif) ahlâkîlik” ile “eleştirel ahlâkîlik” şeklinde bir ayrıma gitmiştir. Bu ayrıma göre toplumsal ahlâkîlik, belirli bir toplumda, o toplumun üyeleri tarafından benimsenen ve paylaşılan ahlâkîliktir. Eleştirel ahlâkîlik ise, toplumsal ahlâk da dâhil olmak üzere, mevcut toplumsal kurumları eleştirmekte kullanılan evrensel nitelikteki ahlâk ilkelerini ifade etmektedir. H. L. A. Hart, **Hukuk, Özgürlük ve Ahlâk**, Çev.: Erol Öz, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000, s. 28. Gülriz Uygur, “Hukuki Pozitivizmin Değişen Yüzü Mü?”, **A.Ü.H.F.D.**, C. 52, Sayı: 3, Yıl: 2003, s. 151. Görüldüğü üzere özellikle genel/toplumsal/pozitif/konvasiyonel ahlâk, hukuk bağlamında da önemli bir tartışma konusudur. Etik ile (belirsizliği ile “ezbere” ahlâk ile iç içe geçebilme olasılığı bulunan, negatif, engelleyici, kapalı yönüyle “kitle”, “yığın” ya da “güruh” ahlâkı da denebilecek) genel ahlâk birbirinden ayrılmazsa, hukukun resmi normatifliği ve yaptırımı da devreye sokulunca müphem bir “genel ahlâk” heyulası ile ahlâk ya da hukuk “adına” ahlâkın yahut etiğin “harcanmasına” yol açabilecek, hukukun objektifliğini zedeleyebilecek adaletsiz sonuçlar doğabilmektedir. Bkz, Gülriz Uygur, “Genel Ahlâkın Vazgeçilmezliği (mi?)”, **Güncel Hukuk Dergisi**, Aralık 2008, ss. 12-14. Bu tartışmalara örnek olarak Hart ile Devlin arasındaki ünlü “ahlâkın hukuki dayatımı” tartışması gösterilebilir. Hart-Devlin tartışması, İngilizce yapılan hukuk felsefesi tartışmalarında, toplumda kabul edilmiş ahlâkî değerlere uymama durumunda, hukukun cezalandırıcı rolünün olup olmayacağı konusunda, anılmadan geçilmeyen bir tartışmadır. Bkz., Ertuğrul Uzun, "Ahlâksızlığın Cezalandırılması: Devlin-Hart Tartışması", in: Sercan Gürler (Ed.), H.L.A. Hart ve Hukuk-Ahlâk Ayrımı, Tekin Yayınları, İstanbul, 2015, ss. 66-67; H. L. A. Hart, **Hukuk, Özgürlük ve Ahlâk**, passim; Patrick Devlin, “Ahlâkın Dayatılması”, in: Michael Rosen-Jonathan Wolff (Der.), **Siyasal Düşünce**, Çev.: Sevda Çalışkan-Hamit Çalışkan, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2006, s. 193.

³⁰ Özlem, **Etik- Ahlâk Felsefesi**, s. 177-178.

ekseninde ahlâkın olmazsa olmaz koşullarından söz etmişlerdir. Sıralanacak bu koşullar/öğeler, ahlâki sorunların ayrıkso doğasını ortaya koymakta³¹ ve birbirine bağlanmış zincir halkaları gibi düşünölmelidir. Bu koşulların en başta geleni ahlâkın, eylemlerimizde her daim birtakım alternatiflerle karşı karşıya kaldığımız gerçeğinin kabulüyle başladığıdır.³² Bu doğrultuda tercihler karşısında her eylemin temelinde adeta “eylemin zembereğı” olan “değerlendirme”³³ bulunur. Bu başlangıç noktası ve

³¹ Ray Billington, **Felsefeyi Yaşamak- Ahlâk Düşüncesine Giriş**, Çev.: Abdullah Yılmaz, 2. b., Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 48. Ayrıca ahlâki akıl yürütmenin doğasının özgöl niteliğini bilimsel bir akıl yürütme biçimi ile karşılaştırarak görebiliriz. Bilimsel bir akıl yürütme doğrunun keşfini hedeflerken, ahlâki akıl yürütme doğru eylem biçimlerinin keşfini amaçlamaktadır. Billington, **op. cit.**, s. 54.

³² İnsan, yaşantıları ve eylemleri üzerinde düşünmekle birlikte iki tür edimde bulunmaktadır, bir yandan hayatın ahlâki boyutunu yaşayıp deneyimlerken; diğery yandan yaşadıkları, eylemlerine temel teşkil eden ahlâki yargı, ilke ve değerler üzerinde, kendisini bir kişi veya ahlâki bir fail kılan öğeler üzerinde düşünür. İnsanın kafa yordduğu bu öğeler, eylemde bulunmadan önce, eylem sırasında ve eylemde bulunduktan sonra şeklindeki aşamalarda ortaya çıkmaktadır. Ahmet Cevizci, “Ahlâk ve Etik”, in: **Felsefe Ansiklopedisi Cilt 1**, Editör: Ahmet Cevizci, Etik Yayınları İstanbul, 2003, s. 118; Ahmet Cevizci, **Etığe Giriş**, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2002, s. 4.

³³ Bu bağlamda ahlâk ve etik konuları, “değer” kavramı ile çok yakından ilişkili ve iç içedir. Değerlendirme tarzlarına baktığımızda bunlardan ilki, “değer biçme” şeklindedir. Değer biçme, değerlendirileni değerlendiren için geçerli bir değer yargısına dayanarak değerlendirmedir. Bu, bir akıl yürütme şeklinde yapılır: değerlendiren için geçerli olan genel bir değer yargısının –iyidir-kötüdür yargısının– altına bir kişinin bir davranışına ilişkin bir yargı konuyor ve otomatik olarak bu davranış hakkında –iyiliğı-kötülüğü hakkında– bir sonuç çıkarılıyor. Örneğın “Büyüklerin karşısında ayak ayak üstüne atmak ayıptır, Murat dedesinin karşısında ayak ayak üstüne atmıştı, Murat ayıp bir davranışta bulunmuştur” veya “Sözünde durmak iyidir. Becket sözünde durmuştur: Becket iyi yapmıştır.” Bu değerlendirmeler, *ezbere* yapılan görelı değerlendirmele ve değerlendirilenin değerinin bilgisine götürmeyen değerlendirmelerdir. Başka bir değerlendirme tarzı, “değer atfetme” denilen değerlendirme tarzıdır: bu tür değerlendirmelerde değerlendiren, değerlendirdiğı şeyi kendisiyle olan ya da kurduğı özel bir ilişkiye göre değerlendirir. Burada kişinin kendi biopsişik ihtiyaçları ve yönelimleri öne çıkmaktadır. Değer atfetmede de görelilik ve bio-psişik olarak kişinin “işine yarama” durumu söz konusudur. Oysa bir değerlendirme olanağı daha vardır: “doğru değerlendirme”. Doğru değerlendirmede dikkate alınması gereken üç öge ya da adım vardır: Her eylemin ilk ögesi ya da oluşturucusu, bir “değerlendirme”; ikincisi, bunu izleyen ve değerlendiren de oluşan bir “yaşantı”; üçüncü öge ise “yapma” olarak adlandırılabilir amaç, hedef ve bunların gerçekleştirilmesidir. Etik teorileri, genellikle, eylemi, yalnızca karmaşık bir ögesi olan bu üçüncü ögeden ibaret saymıştır. Kısaca “doğru değerlendirme” edimi; ezberleri tekrarlayan, sorgusuz sualsiz, kaygan, değışken, hazır verili olan, dikte edilen, edilgen, sorunlara kapı açabilen değerlendirmelerin önüne geçebilecek bir değerlendirme sürecinin oluşturucusu olabilir. İoanna Kuçuradi, **Etik**, Türkiye Felsefe

harekete geçirici motifin altında yatan ise hiç kimsenin ahlâki meselelerden kaçamayacağı, etikten kopamayacağı ve hayatını etiksiz sürdürmeyeceği gerçeğidir.³⁴ Ahlâk düşünürlerine göre ahlâkın bir başka temel etmeni, ölçüp biçme, bilinçli olarak tartma edimidir. Ahlâkın onsuz olunamaz diğer bir koşulu da, seçim ya da irade özgürlüğü, yani seçenekler karşısında tercihte bulunabilme yetimizdir. Seçimin olmadığı yerde ahlâki yargı yapılamaz ve seçim varsa bundan kaçılmaz. Seçim yalnızca gerekli değil aynı zamanda kaçınılmazdır. Keza ahlâki bir meseleyle ilgilenmediğimizde dahi bir tercih yapmış oluruz.³⁵ Ahlâkın dördüncü temel ögesine geldiğimizde ise karşımıza “sorumluluk” kavramı çıkmaktadır. Ahlâkın bir başka temel koşulu da, başka insanları diğer bir deyişle “ötekini” hesaba katma zorunluluğudur ve burada “diğerkâmlık” kavramı devreye girmektedir. Ahlâki kararlar uzaktan da olsa, öyle ya da böyle başka insanları ilgilendirir, onlarla ilintilidir. Bununla da bağlantılı olarak ahlâki kararlar; başkalarının yaşamlarını, özgüvenlerini ve mutluluklarını etkilemektedir.³⁶ Zincirin son ve belki de en önemli ögesi olarak; ötekinin aynası, aynanın ötekisi olarak karşılıklı etkileşimin var olduğu, ahlâki eylemin “öznesi” söz konusudur.³⁷ Nihayetinde ahlâk felsefesi meselelerinin alanında hiçbir zaman nihai çözüm, sihirli değnek, topyekûn sonuç yoktur; belki de bu yüzden ahlâk meseleleri ve ahlâk felsefesi tartışmaları süregelmekte ve bunlar her daim canlı durumda bulunmaya devam etmektedir.³⁸

Kurumu Yayınları, Ankara, 2006, s. 18, 20-37; Kuçuradi, “Felsefe ve Etik”; İoanna Kuçuradi, **İnsan ve Değerleri**, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2003, s. 25-31.

³⁴ Billington, **op. cit.**, s. 48; Heinemann, “Etik”, s. 361.

³⁵ Billington, **op. cit.**, s. 52-53.

³⁶ **Ibid.**, s. 49-50.

³⁷ Cevizci, **Felsefe Sözlüğü**, s. 30-31.

³⁸ Billington, **op. cit.**, s. 50-51. Frankena ise ahlâk kavramının en belli başlı etmenlerini şöyle teşhis etmiştir: (1) Tekil nesnelere belli bir ahlâki niteliğe, yükümlülüğe ya da sorumluluğa sahip olup olmadıklarının dile getirildiği çeşitli yargı biçimleri; (2) Bu yargılar için nedenler göstermenin uygun ve mümkün olduğu önermesi; (3) Çeşitli kurallar, ilkeler, idealler ve erdemler; bunlar daha genel yargılar halinde ifade edilebilirler ve tekil yargılarda bulunmanın, bunlar için nedenler göstermenin dayanacağı arka planı oluştururlar; (4) Belli tipik doğal ya da edinilmiş hissetme yolları; bunlar, bu yargılara, kurallara ve ideallere eşlik ederler ve onlara uygun eylemde bulunmak için harekete geçmemizde bize yardım ederler; (5) Belli

Ahlâkla ilintili her belirleme, er ya da geç, doğru ya da yanlış, açık ya da örtük, sistemli ya da dağınık, doğrudan ya da dolaylı olarak belli bir ahlâki/etik temellendirmeye (meşrulaştırmaya/gerekçelendirmeye) yönelir.³⁹ Ahlâki temellendirme en genel bakışla; öğüt, töre, ahlâk ve etik üzerinde derin bir düşünce ve buradan da ahlâki kavram ve yargıları gerekçelendirmeye, meşrulaştırmaya yönelik eleştirel refleksif bir yöntem olarak betimlenebilir.⁴⁰ Ahlâkın (ahlâki tutum, düşünce ve yargıların) temellendirilmesi yalnızca ahlâk felsefesinin uğraş alanında değildir; o günlük yaşantı içerisinde hemen herkesin karşılaştığı bir durumdur.⁴¹ Bu bağlamda gerek bir eylemin ahlâkiliğinin tartışıldığı durumlarda, gerekse ahlâki bir yargıya varmak adına kişinin kendisinin ya da başkasının geçmişte yahut gelecekteki eylemleri hakkında fikir yürüttüğü durumlarda, hem eylemi hem de eylemde ifadesini bulan ahlâki yargıyı haklı kılabilecek birbirinden farklı gerekçeler, açıklama ve temellendirme stratejileri Pieper'e göre altı farklı sınıfa ayrılabilir⁴²:

a) *Somut bir gerçek ve somut bir olguyla gerekçelendirme*: Bu ahlâki ilişkilendirme biçimi, en sık karşılaşılan ve en tipik olan ve çok değişik biçimler alan bir temellendirmedir. Burada tekil normatif bir yargının ya da bir değer yargısının desteklenmesi amacıyla söz konusu davranışın, tutum ve eylemin kurallara yahut ahlâka uygunluğunu, nesnelliği sayesinde garanti edecek bir olguyu kullanan biçimdir.⁴³

yaptırımlar ya da başka güdüleme kaynakları; bunlar çoğunlukla, sorumlu tutma, övme ve kınama gibi sözlü yargılar olarak dile getirilir; (6) Bakış açısı; yargılarken, akıl yürütürken ve hissederken bir bakış açısı ediniz ve bu bakış açısı, sağduyu, sanat ve benzerlerinde alınan bakış açısından bir ölçüde farklıdır. William Frankena, **Etik**, Çev.: Azmi Aydın, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007, s. 28-29.

³⁹ Gündüz, **op. cit.**, s. 20.

⁴⁰ Lokman Çilingir, "Ahlâki/Etik Temellendirme", in: **Felsefe Ansiklopedisi Cilt 1**, Editör: Ahmet Cevizci, Etik Yayınları, İstanbul, 2003, s. 151.

⁴¹ Ibid.; Çilingir, **Ahlâk Felsefesine Giriş**, s. 24.

⁴² Pieper, **op. cit.**, pp. 157-171.

⁴³ Pieper, **op. cit.**, s. 158. Örneğin yabancı insanlara ya da bir tanıdığına neden yardım ettiği sorusuna kişiler "kadının gözleri görmüyordu, trafik de çok yoğundu", "kadın hamileydi ve çok yorgun görünüyordu", "yardım istedi", "o, benim arkadaşım", "o kadar çaresizdi ki" şeklinde yanıtlar verebilir. Bu biçimdeki yanıtlar, genel olarak, bir eylemin kurallara

b) *Duygularla gerekçelendirme*: Bir eylem ya da davranışın ve bunlara ilişkin bir yargının kurallara uygunluğu gösterilmek istenirken çoğunlukla bir duyguya da atıfta bulunulur.⁴⁴

uygunluğunu açıklamaya yeter, ama bu açıklama burada çok özel ahlâki gerekçeler söz konusu olduğu için değil de bir gerçeklikle ilişkilendirilerek çoğunluk tarafından sorgulanmadan kabul edilen genel bir normu ya da genel bir değer yargısını dile getirdiği için kabul edilmektedir. Kuşkusuz eylemin ahlâki olması, sonuçlardan bağımsız değildir. Ahlâki bir eylemin pekâlâ ahlâk dışı sonuçlar doğurabileceğine çoğu kez rastlanmaktadır. Keza, iyi bir gerekçe ya da ahlâki kaygı olarak kullanılan olgu, genel olarak bağlayıcı bir normu değil de sadece bir faydayı dile getiriyor ise burada durum değişiklik gösterir. Sözgelimi bir kişiye bir başkasına belli bir biçimde (olumlu ya da olumsuz) davrandığı sorulduğunda verdiği yanıtlar “kara derili, Yahudi, eski bir Nazi, bir işçi çocuğu vb olduğu için”, “soyly olduğu için”, “akademik eğitim gördüğü için, meslektaşım olduğu için” vb. olumlu ya da olumsuz olarak verilebilir. Bu şekildeki yanıtlar ve gerekçelendirmeler bir davranışın kurallara uygunluğunu gerektiği kadar açıklamaya yetmez. Çünkü, insanların belli bir gruba/sınıfa ait olduklarından ayrımcılık yapılması ve ona göre değer verilip/verilmemesi ahlâki bakımdan son derece sorunludur. Eylemlerimizi somut bir gerçekliğe dayandırarak gerekçelendirme, bazense bıçak sırtı/sınır/uç durumlarda ve çelişkilerle beraber karşımıza çıkar. Suda boğulmakta olan bir insanı kurtarmak için kendi yaşamını tehlikeye atan birinin durumu buna örnek teşkil eder. Ancak, ötanazi vakalarında olduğu üzere, ölümcül bir hastanın, daha fazla acı çekmesi arzu edilmediği için yaşamına son verilmesine yardımcı olduğunu belirten bir kişinin durumu da etik sınırdadır. Yine, bir kadının doğum sırasında ya kendi yaşamını ya da doğuracağı bebeğin yaşamını seçmek zorunda kaldığı ve doktorun buna karar vermek durumunda olduğu bıçak sırtı halde ne yapılacaktır? Bu hallerde temellendirmelerin ahlâkiliği çok boyutlu olarak ve tek tek olayların özgül niteliklerine bakılarak karar verme yolu açılabilir ancak bu yol şüphesiz meşakkatlidir. Ayrıca birisi ahlâki yargıların hayatın içinden olgulara dayanılarak temellendirilmesine ilkece pekâlâ itiraz yükseltebilir; olgulardan normların türetilmeyeceğini, çünkü olgunun zaten olan bir durum, bir vaka anlamı taşıdığını, buradan olması gerekeni çıkaramayacağımızı ileri sürebilir. Bu yaklaşımın temelinde ise Hume’a kadar giden ve mantıki pozitivistlerce yüksek sesle dillendirilen olan-olması gereken (is-ought, sein-sollen) dikotomisi yatar. Söz konusu dikotomi, olguyla değer, olanla olması gerekenin iki farklı, bağdaşmaz ve birbirine indirgenemez alan vücuda getirdiğini, bundan ötürü de, olgulara ilişkin tasvir, yargı ve betimlemelerden ahlâki kanaat ve değer yargılarına, olandan olması gerekene, olgudan ideal olana geçmenin, olguları konu alan bir gözlemden ahlâki kural ve ilkeler çıkarsamanın imkânsız olduğun öne sürer. Bu bağlamda epistemolojik anlamda olgular nesnelere gidilerek doğrulanabilir-yanlışlanabilirken; değerler doğrulanamaz-yanlışlanamaz, ne doğru ne yanlıştır. Pieper, **op. cit.**, s. 157-158; Çilingir, “Ahlâki/Etik Temellendirme”, s. 152. Gündüz, **op. cit.**, s. 23, Cevizci, **Felsefe Sözlüğü**, s. 1183.

⁴⁴ Pieper, **op. cit.**, s. 161 Bu ekseninde, ahlâki bakımdan niçin sorularına şöyle yanıtlar verilebilir: “başka türlü yapamazdım, yardım etmek zorundaydım”, “hırsızlık yapmasını tüyler ürpertici bulduğum için”, “birine zarar vereceğinden korktum ve kendimi kötü hissettim”, “çok hoşuma gittiği için”, “aşağılık bir faşist olduğu için”, “onu iğrenç bulduğum için”. Buradaki gibi duygu ve duyarlıklar belli bir eylem biçiminin gerekçesi olarak

c) *Olası sonuçlarla gerekçelendirme*: Bir eylem ya da davranışın kurallara uygunluğu ve ahlâkiliği, söz konusu eylem ya da davranışın (olası) sonuçları ile ilişkilendirilerek temellendirilebilir.⁴⁵ Bir eylemin neden yapılması ya da yapılmaması gerektiğinin gerekçesi olarak onun olumlu ya da olumsuz sonuçlarına bakma yolu, *yararcılığı* biricik ve en temel açıklama ve temellendirme yaklaşımı olarak kabul etmiş argüman sunma biçiminin yansımasıdır.⁴⁶

d) *Ahlâk yasalarıyla gerekçelendirme*: Bir eylemin ya da bir eyleme ilişkin bir yargının ahlâki olduğunu/olmadığını öne sürebilmenin bir başka yolu da, bu eylemi, çoğunlukla yazılı olmayan ve öylece benimsenmiş norm ya da kural kataloğu gibi anlaşılan ahlâk yasalarıyla ya da belli bir ahlâk normuyla ilişkilendirip gerekçelendirmektir. Bu yolu takip ederken genel bağlayıcılığından ve herkes tarafından benimsenmiş olduğundan hiç şüphe duymadığımız eylem örneklerine dayanırız.⁴⁷

gösterildiğinde, eylem belli bir dereceye kadar açıklanır ve anlaşılır hale getirilmiş olur; ancak onun ahlâki bakımdan haklılığı ortaya konmuş olmaz. Öte yandan karşımızdakinin duygularına hitap etmek de bizi ahlâki davranma zorunluluğundan kurtaramayacağı gibi, yapıp ettiğimizin ahlâki olduğuna da delalet olamaz; olsa olsa ahlâki gerekçelendirmemize psikolojik destek sağlar. Psikolojik desteğin ötesine geçildiği durumda ortaya konulan argüman kandırmaya hizmet eder. Sözelimi, reklam ve seçim kampanyalarında görüldüğü üzere niteliği itibarıyla ahlâki olmayan bir manipülasyon aracı haline dönüşür. Örneğin belirli bir reklam dili kullanarak “iyi çamaşır yıkamıyor, ailesini yanlış ürünlerle besliyor, kendine bakmıyordur vb.” denilerek ev kadınında vicdanen huzursuzluk yaratmaya çalışılır. Yahut da seçimden evvel seçmen kitlesine, tüm başarısızlıkların kaynağının falanca siyasi rakibin olduğu ve eğer seçmen X partisini seçmezse bu suçun bir kısmının da kendisinde olacağı, sonuçtan sorumlu olacağı söylenerek tesir altında tutulabilir. **Ibid.**, s. 161-164; Gündüz, **op. cit.**, s. 24-25.

⁴⁵ Gündüz, **op. cit.**, s. 25; Pieper, **op. cit.**, s. 163-165. “Bunu neden yaptın?” veyahut “neden öyle değil de böyle davranmak zorundayım” biçimindeki sorulara bazen sırf bu davranışların yol açabileceği olası sonuçlara dikkat çekerek şöyle yanıtlar verilir: “Yoksa çocuklar üzülecek, acı çekeceklerdi”, “tüm geleceğim mahvolacaktı”, “ailem hayal kırıklığına uğrayacaktı”, “çoğu insan sevinç duyacaktı”, “böylelikle birçok acı önlenebilir”. Pieper, **op. cit.**, s. 163.

⁴⁶ Pieper, **op. cit.**, s. 166.

⁴⁷ **Ibid.**, s. 167. Bir kişinin neden belli bir şekilde davrandığı ya da davranmayı amaç edindiği sorusuna bu gerekçelendirme tipinde şu yanıtlar örnek olarak verilebilir: “Kilise boşanmayı yasakladığı için”, “İnsanın sözünü tutması gerektiği için”, “Dürüstlük bir erdem olduğu için”,

e) *Ahlâki yetkinlikle/otoriteyle gerekçelendirme*: Bir eylemi ahlâki olarak temellendirmek için bazen de belli bir kabul görmüş kişi ya da mercilerin otoritesine başvurulmaktadır.⁴⁸ Ancak belirtmek lazımdır ki, ahlâki meselelerde hiç kimse eylemlerini gerekçelendirme yükümlülüğünü başkasına devrederek sorumluluktan kaçamaz. Aynı biçimde de bir kimse kendi ahlâki yetkinliğinin, otoritesinin şaşmaz bir ahlâki merci gibi göremez ve kendi taleplerini temellendirmeden başkalarına ne yapması gerektiğini dikte edemez. Dolayısıyla gerek kendi dışındakilerin gerekse de kendisinin ahlâki yetkinliğine körü körüne inanmak da aynı biçimde bir eylemin ya da tutumun ahlâkiliğinin gerekçelendirilmesi için şüphesiz yeterli olamaz.⁴⁹

f) *Vicdanla gerekçelendirme*: Ahlâki temellendirmenin en son biçimi olarak ise vicdanla ilişkilendirip gerekçelendirme karşımızdadır. Bu kategorideki yaklaşım içinde davranışı açıklayabilmek için “vicdanımla çelişiyordu”, “vicdanımın sesini dinledim” türünden gerekçelerin öne sürüldüğü görülür.⁵⁰

Diğer bir yönden, ahlâk sözcüğünün karşımıza çıktığı çeşitli bağlamlardaki anlamına bakarak önemli bir açılım sağlayabiliriz. Bizde “ahlâkın bozulması”ndan, “ahlâka aykırı yayınlardan”, “yüce ahlâk”tan, “milli ahlâk”tan söz edilir. İlk ve ortaöğretimin programlarında önce “Ahlâk” dersi, sonra da “Din Kültürü ve Ahlâk” dersi konmuştur. Dünyada ise “yeni bir ahlâk ihtiyacı”ndan, “meslek ahlâk”ından vb. söz edilmektedir. Ahlâka ilişkin bazı felsefe görüşlerinde “açık ve kapalı ahlâk”

“insan onuruna yakışır yaşam hakkı anayasal olarak güvence altına alınmış dokunulamaz temel bir hak olduğu için”. **Ibid.**

⁴⁸ **Ibid.**, s. 168. Buna örnek olarak, “babam (öğretmen, imam-rahip-şeyh, başbakan, lider, patron, profesör, arkadaş vd.) şunun ya da bunun iyi olduğunu söylediği için”, “yüksek mahkeme bu hükmü vazettiği için” gösterilebilir. **Ibid.**

⁴⁹ **Ibid.**, s. 168-169.

⁵⁰ Ancak vurgulamak gerekir ki, en son ahlâki merci olarak vicdana dayanmak, eylem ve davranışlarımızı meşru kılmanın en yaygın ve benimsenmiş yolu sayılabilir; fakat vicdan da şaşmaz değildir, dolayısıyla vicdanın emrettiğini ve yasakladığını(ya da emrettiği ve yasakladığı varsayılanın) eleştirel bir süzgeçten geçirilmesi şarttır. **Ibid.**, s. 169.

(Bergson) ifadesiyle karşılaştığımız gibi; bazı üniversite felsefe bölümleri programında “Ahlâk Felsefesi” adlı bir dersle de karşılaşmaktayız.⁵¹

Bu genel tablo karşısında ise norm, ahlâk ya da değer (yargıları) uyumsuzluğuna ilişkin üç farklı ana gruptan söz edilebilir⁵²: (1) aynı ahlâk sistemine ait normlar uzlaşmayabilir; (2) ya da farklı ahlâk sistemlerine ait normlar birbiriyle uzlaşmayabilir; (3) üçüncü olarak; belirli, genel kabul gören bir norm ya da değer anlayışı, kişinin bu norm ya da değer anlayışına uyması halinde o kişinin kendini algılayışı öylesine derinden zedeleyebilir ki, kişi o norma uyduğunda, ahlâki bir talep ve hak olarak gerçekleştirilmeye çalıştığı kendi varlığı, olmaması gereken biçimde engellenebilir.

İşte bu ahlâklar çokluğundan ve ahlâkla ilgili uyumsuzluk biçimlerinden yola çıkarak “rölativist-görecelik itiraz(1)” dile getirilmiştir. En basit anlatımla ahlâki rölativizm/göreci etik, bütün insanlar için tüm zamanlar boyunca geçerli olan

⁵¹ Kuçuradi, **Uludağ...**, s. 20. Öyle ki, “ahlâk bozuldu” diyenler (bizde), bundan hırsızlığın artması, rüşvet alıp-vermenin artması gibi olguları kastettikleri gibi; büyüklerin karşısında ayak ayak üstüne atarak oturan, büyükleri önünde sigara içen gençlerin sayısının arttığını da kastetmektedirler. ‘Ahlâka aykırı yayınlardan’ söz edenlerin, genellikle, cinsel konularla ilgili yayınları; ‘laik ahlâk’tan söz edenlerin, dinsel inançlardan kaynaklanmayan davranış kurallarını; ‘millî ahlâk’tan söz edenlerin, bir millete, kişilerarası ilişkilerdeki geçerli –olan, olduğu farz edilen, olması istenen- geleneksel-görenekssel davranışları ve bireysel özellikleri kastettikleri gözlemlenebilir. ‘Kapalı ve açık ahlâk’tan söz ederken Bergson, bazı “toplum”larda geçerli olan, kişilerarası ilişkilerdeki davranışları belirleyen gelenek-görenek sistemlerinin, değişmeye kapalı olma özelliğini gösterdiğini; bazılarında ise değişmeye açık olma özelliğini gösterdiğini; bazılarında ise değişmeye açık olma özelliğini gösterdiğini dile getirmeyi amaçlıyor; yani iki *tip* ahlâktan söz edilmektedir. ‘Meslek ahlâkı’ nın bağlamından bahsetmeden önce kısaca meslek etiği kavramına kısaca değinilebilir. İnsan etkinliklerinin çeşitli alanlarında karşılaşılan etik sorunlar tekliklerinde tümüyle farklı oldukları halde, ‘meslek etikler’inden söz etmeyi mümkün kılan, onların hepsinin –her biri kendi hesabına-, belli yollar izlenerek geçerli kılınacak ve bu ya da şu mesleğin icrası sırasında kullanılacak ortak norm arayışı içinde olmalarıdır. O halde ‘meslek ahlâkı’ bağlamında ‘ahlâk’, belirli bir meslekte –özellikle doğrudan doğruya insanla ilgili bir meslekte: doktorlukta, öğretmenlikte –ama gazetecilikte ve ticarete de- uyulması gereken davranış kuralları anlamına gelmektedir (örneğin, doktorlukta hastanın sırlarını başkalarına söylememe gibi). Kuçuradi, **Felsefi Etik ve...**, s. 23; Kuçuradi, **Uludağ...**, s. 20-21.

⁵² Pieper, **op. cit.**, s. 41-42.

kesinliği tartışılmaz mutlak, tek bir ahlâki standart bulunmadığını; ahlâki norm ve kuralların içinde bulunulan çađa, yere, koşullara, toplumlara, kùltùrlere göre değiştiğini ve gùrece olduğunu savunmaktadır.⁵³ Rùlatifliđin dile getirdiği perspektiften yola çıkıp “ahlâki rùlativizme-değerlerin rùlativizmine” varmak veya tam tersine bu rùlativizmi açıp tek ve herkesi bağlayıcı bir ahlâk kurmak konusundaki denemelere rastlamak felsefe tarihinde de etikte de iki yùnelimi, iki ana doğrultuyu yaratmıřtır⁵⁴: Gùrecilik (rùlativizm) ve evrenselcilik (ùniversalizm)

Ahlâk ve kavramlarını ele almaya başlarken yaptığımız gibi etik kavramına geldiğimizde de öncelikle kavrama ilişkin tanımlara ve temel ağıklamalara yer vererek yola koyulabiliriz.⁵⁵ Etik en genel anlamıyla, “‘iyi’nin, iyi olanın, iyi davranışlarının doğasını, özünü ve kaynaklarını araştıran; ‘Nasıl bir yaşam yaşamaya değerdir’, ‘Doğru bir yaşam sürmek için hangi seğıimlerin yapılması gereklidir’ türünden birbirini tamamlayan sorular eşliğinde ‘Nasıl yaşamalı?’ sorusuna yanıt arayışı içindeki felsefe dalı” şeklinde betimlenmiştir. Ayrıca etik “insanın dünüyadaki varoluş amacına odaklanarak insan doğası için iyi olanla kötü olanın neler olduğunu belirginleştiren; insanın gerek kişisel gerekse toplumsal yaşamda karşı karşıya geldiği sorunları bütùn unsurlarıyla enine boyuna ele alıp çözüm önerileri ortaya koyan; temelleri ile yasaları başta olmak üzere, değere konu olan bütùn bir yaşam alanını her yönüyle inceleyen; her durumda varoluşla ilintili doğru ilke ve bilgilere erişerek yeni etik yaklaşımları önermek amacıyla yürütùlen ussal ve eleştirel bir sorgulama biçimini” ifade eder.

⁵³ Ahmet Cevizci, “Ahlâki Gùrecilik”, in: **Felsefe Ansiklopedisi Cilt 1**, Editör: Ahmet Cevizci, Etik Yayınları, İstanbul, 2003, s. 131, Güçlü et. al., **Felsefe Sùzluđù**, s. 606; Dan Sperber, “Ahlâki Gùreceliđe İlişkin Antropolojik Notlar”, in: **Etiğin Doğal Kùkenleri**, Jean-Pierre Changeux, Çev.: Nermin Acar, Mavi Ada Yayınları, İstanbul 2000, ss. 347-364.

⁵⁴ Harald Delius, “Etik”, in: **Günümüzde Felsefe Disiplinleri**, Der./Çev.: Doğan Özlem, 2. b., İnkılâp Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 335; Özlem, **Etik- Ahlâk Felsefesi**, s. 23. Bkz., Pieper, **op. cit.**, s. 52, 53, 57.

⁵⁵ Etik ile ilgili bu paragraftaki tanımlar ve ağıklamalar için Bkz.: Güçlü et. al., **Felsefe Sùzluđù**, s. 500-501.

Sıralanan tanımların yanı sıra, etiğin ne olduğunu anlamının en iyi yollarından biri etiğin ne “olmadığı” üzerine düşündürmektir. “Pratik Etik” isimli önemli çalışmasına tam da bunu yaparak başlayan Singer’a kulak verebiliriz. Ona göre etik, birincil olarak seks hakkında değildir.⁵⁶ Bu noktada belirtmek gerekir ki; ahlâkın, ya da etiğin, sadece cinselliğe özgü bir yasaklar dizisi olduğunu düşünmek dar ve sorunlu bir yaklaşımın ifadesidir. Etik ikinci olarak “teoride iyi ama pratikte değil” değildir. Yani etiğin olmadığı ikinci şey, “teoride pek yüce, pek hoş ancak pratikte işe yaramayan ideal bir sistem”dir. Bunun tersi gerçeğe daha yakın görünüyor. Pratikte işe yaramayan bir etik yargının, teorik kusuru da vardır, zira etik yargıların bütün amacı pratiğe yol göstermektir. Singer’a göre etiğin olmadığı üçüncü şey ise “sadece din bağlamında anlaşılır bir şey olmak”tır. O yüzden de Singer etiği bütünüyle dinden bağımsız olarak ele alacağını belirtir. Etik dördüncü olarak içinde yaşadığımız topluma bağlı değildir. Burada reddedilen nokta etiğin görelî ya da öznel olduğudur. Yazara göre, beşinci ve son husus ise etiğin, sadece öznel bir zevk ya da kanaat meselesi olmadığıdır.⁵⁷

⁵⁶ Singer, etiğin ne olmadığına ilişkin olarak böyle bir tespit gereği duymasının nedenini şöyle ifade ediyor: “1950’lerde öyle bir dönem vardı ki, bir gazetenin manşetinde ‘Dini Lider Gerileyen Ahlâki Standartları Hedef Aldı’ yazısını görünce, haydi bir kere daha, rastgele yaşanan seks, eşcinsellik ve pornografi konusunda bir şeyler okumayı beklerdiniz, yoksa yoksul uluslara yaptığımız üç kuruluşluk deniz aşırı yardım ya da gezegenimizde çevreye verdiğimiz zarara dair bir şeyleri değil. Ahlâkın bu dar anlamının hakimiyetine bir tepki olarak, ahlâkı, esas olarak insanların eğlenmesine engel olan, bir sevimsiz, bağınaz yasaklar sistemi olarak görmek yaygınlaşmıştı. Neyse ki bu dönem geçti.” Peter Singer, **Pratik Etik**, Çev.: Nedim Çatlı, İthaki Yayınları, İstanbul, 2012, s. 19-20.

⁵⁷ **Ibid.**, s. 19-30.

Etik kavramını⁵⁸ –etik-ahlâk ayrımının, her zaman belli ölçülerde bulanık bir ayrım olduğu⁵⁹ düşüncesini mutlak olarak bir kenara itemesek de- ahlâk kavramından farklılaştığı noktalara vurgu yaparak netleştirmek mümkündür. Ahlâk esasen her toplum düzeninde bir biçimde var olan, kişiye verili olan, çoğunluk sorgulamadan geçirilmeden ve pasif bir şekilde aldığı kurallar, normlar, değerler ve idealler bütünüdür. Bir kişi, bir toplum düzeni içerisinde başkalarıyla bir arada varolan bir birey olarak insan, ahlâki hayatı şahsen yaşar, içinde bulunduğu

⁵⁸ Özturan'ın kaleme aldığı dikkat çekici bir çalışma ile birlikte, etiğin terim olarak Türkçe literatürdeki serüvenine kısaca bakarak kavramın kullanımına dair bazı tespitlerde bulunulabilir. Etik terimi, Fransızca versiyonuyla Harf Devrimi öncesinde sözlüklerde kendisine yer bulmaya başlamış, devrim sonrasında ise ilk kez 1932 yılında Fransızca versiyonuyla Harf İnkılâbı öncesinde sözlüklerde yer almaya başlamış, inkılâp sonrasında ise ilk defa 1932 yılında Namdar Rahmi tarafından hazırlanan Felsefî Meslekler Vokabüleri isimli ansiklopedik-sözlük tarzı eserin “etik” maddesinde görünmüştür. Etiğin Türkçe bir terim olarak metinlerde kullanılmasının ilk örneği ise 1960 yılında kaleme alınmış Hüseyin Batuhan'a ait makaledir. Bu makalede “ahlâkî olan” anlamında kullanılan etik terimi, 1970'li yılların sonlarına doğru bazı kitap ve sözlük teliflerinde “ethik” olarak görünür hale gelmiş, 80'lerden itibaren bilhassa “tıp etiği” başlıklı çalışmalarla pratik ahlâk alanında popülerleşmiş, 80 sonları ve 90'lı yıllarda İoanna Kuçuradi ve bilhassa öğrencisi Harun Tepe'nin eserlerinde ahlâk ve ahlâk felsefesinden ayrılması gerektiği iddia edilmiş ve bu yönde ciddi bir çaba gösterilmiştir. Nikomakhos'a Etik'in Türkçeye çevrilmesi ve bunun peşinden etik kelimesinin kullanıldığı diğer çevirilerin artması, terimin kullanımını artırmış, 2000'li yıllara gelindiğinde ise pek çok telifte tercih edilir olmuştur. Ancak sözlük, ansiklopedi, ahlâka giriş ve ahlâk tarihi kitapları, filozof veya konu merkezli ahlâk düşüncesi eserleri bağlamında etik teriminin kullanımı çok çeşitlilik göstermektedir. Özturan'ın bu literatür araştırması sonucunda yaptığı değerlendirmesinde tespit ettiği ilk nokta; etik teriminin, belli bir felsefe çevresi tarafından ahlâk ve ahlâk felsefesi kavramlarından ayırt edilmek suretiyle, ahlâkın felsefî düzeyde araştırılmasını ifade eden yegâne kavram olarak ele alınmasıdır. Ayrıca literatürde etik-ahlâk ayrımını savunanların gayretleri büyük oranda, davranışa ilişkin felsefî araştırmayı normatiflikten uzak tutma endişesinden kaynaklanmaktadır. Buna göre ahlâk(lar) kavramı olgusal niteliklidir, görelidir ve bilgisel temellendirilebilir bir nitelik arz etmez; etik ise ahlâk normatif bir etkinlik yerine bilgisel bir temellendirmeyi barındıran felsefe alanı olarak değerlendirilmiştir. Özturan'a göre öte yandan etik terimi Türkçedeki serüveninin, teorik ayrımlara bağlı olmaktan ziyade kullanım kolaylığı ekseninde vukuu bulduğunu söylemek mümkün olmuştur. Hümeyra Özturan, “Etik ve Ahlâk Arasında: Türkçe Ahlâk Felsefesi Literatürüne Dair Etik Kavramı Kullanımı Üzerinden Bir Değerlendirme”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 17, 2011, s. 189, 169-192. Özturan makalesinin sonuna ayrıca son derece önemli bir “1928 Sonrası Türkçe Ahlâk Felsefesi Telifleri Bibliyografyası”nı ek olarak hazırlamıştır. Ibid., ss. 192-201.

⁵⁹ Özlem, **Etik- Ahlâk Felsefesi**, s. 28.

toplumun ahlâki ilke ve değerlerini eylemleriyle ete kemiğe büründürür.⁶⁰ Bu noktada konvansiyonel ahlâk normları o toplumun üyelerinin doğru-yanlış, iyi-kötü hakkındaki ortak inançlarını yansıtmakta ve toplumda geçerli olan ilgili gelenek ve pratikleri tayin etmektedir. Ancak bazen de bu inançlar batıl inançlara ve önyargılara dayanabilir ve ilgili gelenekler ve pratikler zulmü teşvik edebilir ve onur kırıcı olabilir.⁶¹ Bunun karşısında ise kişi, bununla yetinmeyip, bazen önyargıları/batıl inançları/onura aykırı durumları sorguladığı veya reddettiği, ama çoğu kez taşıyıcısı olmaya veya hayata geçirmeye gayret gösterdiği değerlerin anlamı üzerinde düşünmeye, sorgulamaya, ahlâki kavramların gerçekte ne ifade ettiği/etmesi gerektiğini didikleme, dile getirmeye, tartışmaya başladığında

⁶⁰ Ahmet Cevizci, "Etik", in: **Felsefe Ansiklopedisi Cilt 5**, Editör: Ahmet Cevizci, Ebabil Yayınları, İstanbul, 2007, s. 845.

⁶¹ John Deigh, **An Introduction to Ethics**, Cambridge University Press, Cambridge, 2010, p. 8. İnsan onuruna aykırı olan "kölelik" ABD.'de uzun bir dönem hem konvansiyonel ahlâk bakımından hem de pozitif hukuk normları tarafından kabul görmüş bir kurumdu. Örneğin Huckleberry Finn'in yaşadığı "iç çatışma" tam da geleneksel/konvansiyonel ahlâk (hatta pozitif hukuk) ile "etik" arasındaki bir çatışkıdır: Köle olan Jim karısıyla çocuklarından ayrılarak güneyli bir köleciye satılacağını öğrendiğinden evinden kaçıp adaya saklanan bir adamdır. Onun gibi kaçak olan kız kılığında ilçeye giden Huck, Jim'in bir de kendi katili olarak arandığını öğrenir. Bunun üzerine iki kaçak bir sal parçasına binerek güneye doğru yola çıkarlar. O yıllarda evinden kaçan bir köleyi ele vermemek ve onun kaçmasına yardım etmek onca büyük bir suçtur. Ama Huck'ın vicdanında köleyi kaçırıldığı için iç çatışma başlamıştır. Jim'in amacı Mississippi-Ohio ırmaklarının kavşağında kuzeye doğru yönelerek köleliğin yasa dışı olduğu eyaletlere sığınıp özgürlüğe kavuşmaktır. Huck ırmak yolculuğunda Jim'i sevmeye ve ona güvenemeye başladığından, Miss Watson'un kölesi değil de, Jim olarak görmeye başladığından dolayı "vicdan"ının sesini dinleyerek onu ele vermeyi kararlaştırması giderek güçleşmektedir. Aralarında yaşadıkları bazı olaylardan sonra Jim'le Huck arasında sağlam bir dostluk kurulur. Kavşağa yaklaştıkça Huck'ın "vicdanı" ile çatışması şiddetlenir. Sonunda tam Jim'i ele vermeye karar vermiştir. Ama kaçak köleleri ırmaktaki sallarda arayan beyazlara rastlayınca kararından vazgeçerek salda çiçek hastalığından yatan yaşlı babasının bulunduğunu söyleyerek onları uzaklaştırır. Böylece Huck'ın güney toplumunun kurallarını hiçe saymış, köle ve zenci Jim'in kaçmasına yardım etmiştir. Sigara içmek, küfür etmek, kiliseden, okuldan kaçmak, yalan söyleyip küçük hırsızlıklar yapmak gibi önemsiz kabahatlerle ölçülemeyecek kadar büyük bir suç işlemiş; hatta günaha girmiştir. Bu kararı vermeden önce Huck'ın kendi zihninde de cehenneme gitmeyi kabullenmesi gerekmiştir. Bkz. Mark Twain, **Huckleberry Finn'in Maceraları**, Çev.: Bülent O. Doğan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014; Necla Aytür, "Huckleberry Finn ve Amerikan Gerçekçiliği", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt: 28, Sayı: 1-2, 1970, s. 143-144; Deigh, **op. cit.**, p. 9.

alelade/genel/vasat/konvansiyonel ahlâklılık düzeyini aşmış artık etik yoluna girmiş olacaktır.⁶² Tam tersi yöne doğru bir yolda ise “kitle ahlâkı”, “yığın ahlâkı” olarak isimlendirebileceğimiz sorgulama olmaksızın, ezbere, düşünmeden uzak, elekten geçirilmeyen, kalıp yargılarla dolu, insan onurunu zedeleyici, zulme ön ayak olan bir ahlâk anlayışı doğabilir.

O halde, *ahlâk*'ın olgusal ve tarihsel olarak yaşanan bir şey olmasına karşılık, *etik* bu olguya yönelen felsefe disiplininin adıdır.⁶³ Dolayısıyla etik, ahlâkın felsefi düzlemde incelenmesi ve ahlâk kategorilerimizin bir eleştirisidir.⁶⁴ Bu noktada çok yerinde olarak N. Hartmann, “morallerin (ahlâkların) çokluğuna karşılık etiğin teklifi”nden söz eder. Bununla kastedilen şey, bir felsefe disiplini olarak etiğin teklifidir ve böyle bir disiplin olarak etiğin görevi, herhangi türde bir “ahlâk” (moral) geliştirmek ve bu ahlâka (morale) uyulmasını öğütlemek değil; tersine, ahlâksal bağıntıların niteliği üzerine bir genel görüş elde etmektir. Bu kuramsal etkinlik tek tek ahlâklara değil, genelgeçer etik bağıntılara yönelmek ister⁶⁵. Etik, kapsam itibarıyla ahlâk'tan daha genel bir kavram olmasına karşın ilke ve kavramsal açıdan kendini ahlâka göre daha bağımsız hisseder.⁶⁶ Kuçuradi'ye göre felsefenin bir dalı olarak almamız gereken “Etiği”, “ahlâktan” (değişik ve değişken değer yargıları ve davranış normları sistemlerinden) ve ahlâklılık normları getirmeye çalışan kodlardan (örneğin “meslek etikleri” denilenlerden) ayırt etmeyi başarmalı ve Etiği insansal bir fenomen olan etik fenomen hakkında (insanlar arası ilişkilerde değer sorunları vb.

⁶² Cevizci, “Etik”, in: **Felsefe Ansiklopedisi Cilt 5**, s. 845.

⁶³ Delius, *op. cit.*, s. 336.

⁶⁴ Feldman, *op. cit.*, s. 11; G. C. Field, “Ahlâk Felsefesi Nedir?”, Çev.: Recep Kılıç, **Felsefe Dünyası**, Sayı: 4, Ankara, 1992, s. 59.

⁶⁵ Delius, *op. cit.*, s. 336. Bu noktada etik, ahlâk ve ahlâkilik ilişkisini ahlâk ve ahlâkilik arasındaki diyalektik ilişkiyi yansıtarak eleştirel olma hedefine ulaşır; yani bir yandan ahlâkın rölatif, şartlı talepleri, öte yandan mutlak ahlâkilik ilkesinin talebi arasında gidip gelirken, bir aydınlanma sürecini harekete geçirme anlamında dogmatik saplantıları, önyargıları ve eylem zorunluluklarını aydınlatıp çözer. Pieper, *op. cit.*, s. 49, 28-29.

⁶⁶ Arslan Topakkaya, **Hukuk ve Adalet**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016, s. 205.

hakkında) bilgi ortaya koymaya çalışan bir alan olarak görmeliyiz.⁶⁷ Bunu en güzel şekilde pratik felsefeye kazandıran filozof hiç şüphesiz I.Kant'tır.⁶⁸

Kuçuradi'nin yaklaşımını biraz daha açarak; ahlâk, etik ve ahlâklılık kavramlarının ayırımına ilişkin berrak bir bakış sağlama fırsatına sahip olabiliriz. Kuçuradi değindiğimiz üzere ahlâk sözcüğünün bağlamlarından hareketle, ahlâkın kişilerarası ilişkilerde davranışlara ilişkin geçerli (bir grupta, belirli bir zamanda ya da genel olarak geçerli olan, olması istenen) çeşitli değer yargıları sistemleri olarak karşımıza çıkan bir olgu olduğunu belirtmektedir.⁶⁹ Bu “değer yargıları sistemlerinin geçerliliği”, topluluklara, yere ve zamana göre değişmektedir. Kavramsal içeriği böyle olan ve adına ahlâk denen bu olgu, yaşamda çeşitli *ahlâklar* olarak karşımıza çıkmaktadır. Yere ve zamana bağlı şekilde çeşitlilik gösteren bu ahlâklar, “bir kısmı değişik ve değişken olan davranış kuralları ve değer yargıları, bir kısmı ise pek değişiklik göstermeyen davranış kuralları ve değer yargılarından” oluşmaktadır.⁷⁰ O halde ahlâk, olgusal nitelikli bir var olandır, etik ise bilgisel niteliklidir. Bir bilgi dalı olarak etiğin ahlâktan ayrı tutulması, onun bilgi üreten bir alan olduğunun görülmesi, özellikle ahlâkın ve ahlâk kurallarının (normların) bilgisini ortaya koyabilmek için önemlidir.⁷¹

Ayrıca burada *etik* ile *ahlâk* arasındaki ilişkiye bağlı olarak kimi durumlarda sıklıkla kullanılan *ahlâklılık* kavramına da kısaca değinmek uygun olur. Bu üç

⁶⁷ E. Efe Çakmak, “Kant, Etik ve Ahlâk Üzerine: İoanna Kuçuradi ile Söyleşi”, **Cogito Sayı: 41-42 Sonsuzluğun Sınırlarında: Immanuel Kant**, Yapı Kredi Yayınları, 2005, s. 236-237; Ayrıca Bkz, Kuçuradi, **Etik**, passim.

⁶⁸ Bkz.Arslan Topakkaya, “Kant'ın 'Ahlak(iliğ)in Metafiziği' Adlı Yayıntında Etiğin Temellendirilmesi”, *Doğu-Batı Dergisi*, 4. Sayı, 3. Baskı, (2004), ss. 69-79.

⁶⁹ Kuçuradi, **Uludağ...**, s. 21.

⁷⁰ **Ibid.**, s. 22. O halde, “ahlâktan söz edildiğinde, aslında belirli bir ahlâk ya da ‘moral’den söz edilmektedir. Farkında varılsın ya da varılmasın bir ahlâk hep belirli bir topluluğun ahlâkıdır veya ondan kaynaklanmaktadır.” Harun Tepe, **Etik ve Metaetik**, 2.b., Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s. 14.

⁷¹ Sevgi İyi, “Etik Nedir?”, in: **Etik**, 3. b., Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2013, s. 8.

kavram arasında en temel ayırım şudur: “*Etik*, felsefenin bir dalıdır.”⁷² Felsefenin ana alanlarından biri olan etik; diğer alanlarda, örneğin varlık felsefesi, bilgi felsefesi gibi alanlarda ortaya konan bilgilerin yaşamla bağının kurulmasını, bu bilgilerin bizim için anlamlı hale gelmesini sağlar.⁷³ Bundan dolayı etik, felsefenin özel önemi bulunan bir alanıdır. Çünkü bu bilgi alanı doğrudan yaşam sorunlarına ilişkindir ve “insanlar arası ilişkilerde değer sorunlarını” inceler. Etiğin sağladığı bilgiler tek başına yeterli olmamakla birlikte, insanca yaşayabilmenin onsuz olunamaz ön şartıdır.⁷⁴ Bu durumda etik aynı zamanda, dış dünyada bir olgu olarak varolan ve “değer yargıları” veya “kurallar-ilkeler” olarak çeşitli biçimlerde kendini gösteren ahlâkı bilme konusu yapabilmektedir. Bu durumda etik, felsefenin eski ve temel bir dalı iken; ahlâk, yere ve zamana göre değişen ve davranış belirleyen normlardan, ölçülerden oluşmuş çeşitli ahlâklar olarak kendini gösteren bir olgudur. “Ahlâklılık” da ahlâk olgusunda görüldüğü gibi yine normlara ilişkin bir adlandırmadır. Bu normlar da davranışlarımızla ilgilidir. Ancak, “ahlâklılık” normları, ahlâk normlarından farklıdır. Bunlar, yerel değil, genel normlardır. Çünkü herhangi bir bölgeye, bir topluluğa bağlı değildir.⁷⁵

Anlatılanların da ışığında, etiğin aralarında belli bir tarihsel ve epistemolojik ilişki bulunan farklı türleri, yani bazı temel etik kuramı tipleri⁷⁶, ya da aynı anlama gelmek üzere, ahlâk felsefesinde üç ayrı araştırma düzeyi ayırt edilebilir⁷⁷:

⁷² Kuçuradi, **Uludağ...**, s. 34.

⁷³ İyi, “Etik Nedir?”, s. 8.

⁷⁴ Kuçuradi, **Uludağ...**, loc.cit.

⁷⁵ İyi, “Etik Nedir?”, loc.cit.; Kuçuradi, **Uludağ...**, s-29-30; Ayrıca Bkz, Kuçuradi, **Uludağ...**, s. 30’daki tablo.

⁷⁶ Bkz., Pieper, **op. cit.**, s. 204 vd.

⁷⁷ Cevizci, **Etiğe Giriş**, s. 6.; Cevizci, “Etik”, s. 846-848; Feldman, **op. cit.**, s. 23-26. Heller’e göre ise etiğin yani ahlâk felsefesinin her zaman için üç boyutu olmuştur: Bu boyutlardan birincisi yorumlayıcı, ikincisi normatif, üçüncüsü ise eğitici (ya da kişinin kendisini eğitmesini sağlayan) ya da düzeltici boyut olarak adlandırılabilir. Agnes Heller, **Bir Ahlâk Kuramı**, Çev.: Abdullah Yılmaz, Koray Tütüncü, Ertürk Demirel, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 17-18.

betimleyici etik⁷⁸, normatif etik⁷⁹ ve metaetik (analitik etik)⁸⁰. Buradaki türler ve yaklaşım yönlerini belirleyici temel etmenlerden biri ahlâk filozofunun probleme yaklaşım biçimidir, yani mesele ahlâk filozofunun “taraf” olması yahut “tarafsızlığı” ile ve bunların dereceleri ile ilgilidir.⁸¹

⁷⁸ İlk olarak karşımızda, ahlâk alanına bilimsel yaklaşımın uygulanmasının bir sonucu olan betimleyici (deskriptif) etik vardır. İnsan pratiğinin ampirik, tarihsel bir olay olarak, ahlâki olanın anlamının eylem bağlamından hareketle aydınlanacak biçimde nasıl betimleneceği, yorumlanacağı sorusunu ele alan bir yaklaşım betimleyicidir. Bu etik yaklaşımı norm bildirmek yahut vazetmek yerine, olgusal olanla ilgilenip ahlâki olanı ele alır. Burada belli bir ahlâk savunu konusu kılınmaksızın, ahlâklar, ahlâk anlayışları hakkında tarafsız ve nesnel bir düşünme şekli geliştirmek, ahlâkları özellikleriyle betimlemek etiğin görevidir. Pieper, **op. cit.**, s. 209; Cevizci, **Etiğe Giriş**, s. 6 ; Cevizci, “Etik”, s. 846; Özlem, **Etik- Ahlâk Felsefesi**, s. 179.

⁷⁹ Esasen betimleyici etiğin karşı cephesinde konumlanan normatif etiğe göreysel etik, normatif yani kural koyucu bir disiplin olmak durumundadır. Hemen fark edileceği üzere betimleyici etik ile normatif etik arasındaki ayrım ve cepheleşme, taraf ya da tarafsız olma ile doğrudan bağlantılıdır ve olgu ile değer ve olgu bildiren yargılar ile değer yargıları arasında gidilen ayrıma dayanmaktadır. Normatif etik betimleme, tasnif ve açıklamanın yetersiz kaldığından dem vurarak adeta elini taşın altına koyma ya da sorunlara “dâhil olma” ile ilişkilidir. Zira normatif etik modelleri, daha ziyade veya esas olarak insan varlıklarına neyin doğru neyin yanlış, neyin iyi neyin kötü olduğunu, belirli durumlarda ne yapıp ne yapmamaları gerektiğini söylemekte, kısaca “olması gerekene” odaklanmaktadır. Bununla da ahlâki eylemler, ahlâki yargılar için normlar, düzenleyici kurallar ve ilkeler getirilir ve böylece ahlâk filozofu doğrudan doğruya değerlendirme işinin kalbinde durmaktadır. O, kural koyar, yaşama biçimi geliştirir, yaşam tarzı önerir ya da belli bir yaşam tarzını temellendirir; kısacası ahlâki bakımdan taraf olur ve insanlara rehberlik eder. Ayrıca normatif etik kendi içinde teleolojik, aksiyolojik ve deontolojik etik olarak ayrılabilir. Ahmet Cevizci, **Etik- Ahlâk Felsefesi**, Say Yayınları, İstanbul, 2014, s. 38; Cevizci, “Etik”, s. 847; Cevizci, **Etiğe Giriş**, s. 7-8.

⁸⁰ Üçüncü etik türüne baktığımızda karşımıza çıkan ve analitik etik veya eleştirel etik veya etikte dil analizi yaklaşımı olarak da isimlendirilen metaetiktir. Metaetik, bir bakıma betimleyici etiğin içerisinde de görülebilir ve esasen yirminci yüzyılda Anglo-Sakson dünyada oldukça etkili olmuş olan yeni bir felsefe yapma biçiminin, yani felsefenin biricik misyonunun dilin mantıksal analizi veya kavram çözümlemesi olduğunu ileri süren analitik felsefenin etik alandaki yansımasıdır. Buna göre, ahlâk filozoflarının insanlara ahlâki vaazlar verme veya nasıl yaşamaları gerektiğini söyleme, dikte etme hakları olamaz. Böylesi çabalar her hal ve karda başarısızlığa mahkûm olur. O halde metaetik yaklaşımına göre ahlâk filozoflarının, normlar ve kural koymakla, nasihat vermekle, ahlâki hakikatin ışığını göstermekle, metafizik safsataların sözcülüğünü yapmakla, yaşam tarzı teklif etmekle hiçbir ilişkisi olmamalıdır. Cevizci, **Etiğe Giriş**, s. 9-11; Cevizci, “Etik”, s. 848.

⁸¹ Bkz., Pieper, **op. cit.**, s. 205-208.

Diğer taraftan etiğin teorik ve pratik yönüne koşut olarak “teorik etik” ve “pratik(uygulamalı) etik” şeklinde iki ana kola ayrıldığını belirtmek gerekiyor. Teorik etiğin içeriğine temel etik kuramı tiplerini ele alırken kısaca değindik. Pratik etik ise, adeta yirminci yüzyılın çocuğu olarak yüz yüze geldiğimiz pratik etik sorunların ya da etik dilemmaların sonucu doğmuş ve teorik etiğe eklenmiş bir etik türüdür. Pratik etiğin içeriğine giren ve didiklenmesi gereken bazı başlıklara/konulara/problemlere baktığımızda bu alanın kapsamı daha rahat anlaşılabilir⁸²: tıp etiği, biyoetik, kürtaj, ötanazi, çevre etiği, toprak etiği, ekosantrik etik, ekofeminist etik, medya etiği, iş/endüstri etiği, siyasal etik, kamu etiği, hayvan etiği, açlık, yoksulluk, gelecek kuşaklar etiği, ölüm cezası, pornografi, medya etiği, ayrımcılık, ırkçılık, insan hakları, savaş ve terörizm, siyasal etik, klonlama, sivil itaatsizlik, yozlaşma... vd.

3. Sonuç Yerine: Bazı Etik Sorunsallara İşaret Fişeği Yakmak

Moda olanın, yüzeyselliğin, müphemliğin karşısında konumlanmaya çalışan etik, ahlâk ve ilgili kavramlara ilişkin bu incelememizde bu kavramların anlamlarını, içeriklerini ve farklı yönlerini elverdiğince detaylara girerek gözler önüne sermeye gayret ettik. Böylece etiğin alet çantasındaki her türlü unsura bir makale sınırlılıkları içerisinde bakmaya çalışarak etiği konu edinen yollarda ya da yolculuklarda elimizin altındakilere ilişkin daha berrak bir bakışın sağlanması murad edilmiştir.

Her sonucun bir başa dönüş, bir başlangıç olduğunu düşünürsek yeniden giriş kısmına dönerek ve “zamanın ruhu (zeitgeist)” karşısında etik ve kavramları

⁸² Bkz. Ahmet Cevizci, **Uygulamalı Etik**, Say Yayınları, İstanbul, 2013; Harun Tepe, **‘Pratik Etik’ Etiğin Pratik Sorunları**, BilgeSu, Ankara, 2016; Nuttall, **op. cit.**; Singer, **op. cit.**; Ovadia Ezra, **Moral Dilemmas in Real Life-Current Issues in Applied Ethics**, Springer, Dordrecht, 2006; R.G. Frey and Christopher Heath Wellman, **A Companion to Applied Ethics**, Blackwell Companions to Philosophy, Blackwell Publishing, 2003; Michael J. Sandel, **Adalet- Yapılması Gereken Doğru Şey Nedir?**, Çev.: Mehmet Kocaoğlu, 3.b., BigBang Yayınları, Ankara, 2015.

hakkında sorunlardan bazılarına değinerek kavramlar üzerine yeni işaret fişeklerini göstermek sonucun gerçekten bir başlangıç olabilmesine yol verebilir.

Kavramlara ilişkin yukarıdaki tüm açıklamaların ardından etik sorunların yalnızca “ahlâkçılık” ile aşılamayacağına dikkat çekmek gerekir.⁸³ Çünkü bir arada yaşamaya yönelik ayakları yere sağlam basan gerçekçi bir etik yerine, genel ahlâk kisvesi altında bireysel ahlâk(ları) dayatma yoluna gidiyoruz. “Kitle ahlâkı”nın, “yığın ahlâkı”nın dar çerçevesine sıkışabiliyoruz. Karmaşık toplum, sadece geleneksel ahlâkî kodlar üzerine bina edilemez ve işleyemez. Biliyoruz ki küresel sıkıştırma, bireyleri cemaat ve kimlik arayışına geri döndürmektedir. Cemaat kötü bir şey değildir; ne var ki kendi varoluşunu kendi üyelerinin üstüne kapanarak ve kendi ahlâklarını veya ahlâkî doğrularını evrenselleştirmeye çalışarak modernliğin açtığı yaralar onarılamaz; aksine büyür.⁸⁴ Keza, şeyler dışsal olarak değişmekteyken kafalardaki yansıtımlar eski tasavvur biçimleriyle kurulamaz.⁸⁵ Dolayısıyla verili ahlâkî (moral) kodlar, bireyi değil cemaati esas almaktadır. Zihniyet dünyamız, törellik/gelenek/din tarafından çevrelenmiş ancak belli bir refleksiyonla eleştiriden geçirilerek *etik* haline dönüşmemiş genel/sözde/ezbere ahlâklarla çevrelenmiş durumdadır.⁸⁶

O halde çevrelendiğim(iz) bu kafesler/çerçeveler karşısında, yanılısamalarım(iz)la dünya gerçekliği arasında engel oluşturan aldatıcı görünüşlerin örtüsünü yırtabilmem(iz) için sıçrama cüretini göstermem(iz) ve gerekirse göbek bağımı(zı) kesmem(iz) ve ezberleri bozmam(iz) gerekir. Bir yerlerde bir şeyler değişmek durumundaysa, bu değişim, kafaların içinde, temeller düzeyinde, hatta en

⁸³ Topuzkanamış, op.cit., s. 348.

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Daryush Shayegan, **Yaralı Bilinç- Geleneksel Topumlarda Kültürel Şizofreni**, Çev.: Haydun Bayrı, 4. b., Metis Yayınları, 2010, s. 14.

⁸⁶ Topuzkanamış, op.cit., s. 348-349. Örneğin yargı mensupları da bu edinilmiş genel/bireysel ahlâkları, modern hukukun *ethosuna* üstün tutmaktadırlar ve bu durum önemli problemlere yol açmaktadır. Bu konuda Bkz., Topuzkanamış, op.cit., s. 342-350

derin ve en mutsuz bilinç düzeyinde olmalıdır.⁸⁷ Esasen etik uyanış/farkındalık da böyle bir süreçtir.

Öte yandan Bauman, “*deliliğin kıyılarında dolaşan kişiler dışında hiç kimse, atmosferi kirletmenin, ozon tabakasını delmenin ya da savaş açmanın, aşırı nüfus artışının, insanları geçim kaynaklarından yoksun bırakmanın ya da onları evsiz serserilere dönüştürmenin iyi ve faydalı olduğunu ciddi biçimde söylemeyecektir. Yine de bütün bunlar, mutabakat hâlinde, neredeyse evrensel ve gürültülü biçimde mahkûm edilmelerine rağmen gerçekleşmektedirler. Küresel hasarın öğütücü ve sistemsiz tutarlılığı etik öfkeye rağmen gerçekleşiyorsa, etik cehalet ya da filozofların etik ilkeler konusunda anlaşamamalarından başka bazı etkenlerin faaliyet hâlinde olması gerekir.*”⁸⁸ derken son derece haklıdır. Neler olabilir peki o başka bazı etkenler?

Bu noktada Bauman’ın girişteki çağımızın ahlâki müphemliğine ilişkin saptamasına geri döndüğümüzde ona göre, ahlâki pratiğin müphemlikleri ile etiğin, ahlâk kuramının açmazları arasında ahenkli bir tını vardır: *Ahlâki kriz etik bir krize yansır. Etik -tek ahlâk kuralı, her ahlâklı kişinin itaat etmek zorunda olduğu, birbirleriyle tutarlı ilkelere dayanarak oluşan tek buyruklar grubu- insani tarzların ve ideallerin çoğulluğunu bir tehdit, ahlâki yargıların müphemliğini düzeltilmesi gereken marazi bir durum olarak görür. Modern dönem süresince ahlâk felsefecilerinin çabaları, çoğulluğun azaltılması ve ahlâki müphemliğin defedilmesi hedefine yöneliktir. Modernlik koşulları altında yaşayan çoğu insanın arayışı gibi, modern etik de, modern ahlâkın gündelik yaşam pratiğinde kalıba döküldüğü tatsız durumdan bir çıkış yolu aramıştır.*⁸⁹ Bauman’a göre daha sonra, tüm insan davranışlarının, birden fazla yoruma açık olmayan kesin, değişmez, istisna kabul etmez kurallarla kapsanabileceğine ilişkin umutlar kırıldı ve son etik yazılarında terk edildi. Bunun

⁸⁷ Shayegan, **op.cit.**, s. 21.

⁸⁸ Zygmunt Bauman, **Bireyselleşmiş Toplum**, 2.b., Çev.: Yavuz Alagon, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s. 229-230.

⁸⁹ Bauman, **Postmodern Etik**, s. 33.

yerini amaçlar ve araçların tuhaf bir tersine çevrilmesi aldı. Bu yüzyılın etik felsefecileri yaşamdaki tüm durumlarda yol gösterebilecek kapsayıcı ahlâki eylem kodunu (ya da evrensel ilkeyi) aramak yerine; giderek kesin bir şekilde önerilebilecek davranışları ve seçimleri temel alma eğilimi gösteriyorlar. Bu yaklaşım etik soruşturmanın odak noktasına marjinal ve rahatlatıcı bir şekilde önemsiz durumları oturtarak, yaşamın geniş ve çok önemli alanlarını etik kaygının dışında bırakıyor.⁹⁰

Son işaret fişekleri olarak ise çağımıza ilişkin şu noktalar altı çizilerek dile getirilebilir. Bugün karşılaştığımız boyutta bir etik sorunu, hiç bu kadar farkında olunarak yaşanmamıştır denilebilir⁹¹; ahlâktan, etikten sürekli olarak pek çok kez söz edilirken kavramın içi de aynı biçimde boşalmakta, başkalaşmakta ve zemini kayganlaşmaktadır. İçinde yaşadığımız küresel kapitalizm çağı içinde, asıl küreselleşen şey, küreselleşme taraftarlarının görmek istemeyeceği, hatta kimsenin görmeye tahammül edemeyeceği konulardır ve bu konuların başında etik sorunlar gelmektedir.⁹² Parayı verenin düdüğü çaldığı, neredeyse her şeyin satılık olabildiği bir çağda diğer bir söyleyişle piyasanın zafer çağında yaşıyoruz.⁹³ Son yıllarda hegemonik bir etkiyle piyasa değerleri, yaşamın hemen hemen hiçbir alanında piyasa-dışı normlara yer bırakmayıp her köşeyi kapmıştır.⁹⁴ Piyasa ekonomisine

⁹⁰ **Ibid.**, s. 33-34.

⁹¹ Son zamanlarda başka kaynakların yanı sıra postmodernist düşünürlerin gittikçe daha fazla mesai harcadıkları etik kaygılardan da (Levinas son yıllarda yeniden keşfedilmedi mi? Foucault’dan, Derrida’ya, Habermas’tan Bauman’a, Agamben’den Žižek’e etiği kendisine sorun etmeyen büyük bir düşünür var mı son zamanlarda) filiz vermiş olan bu düşünce ikliminin en belirgin özelliği “Büyük Sorulara Dönüş”tür. Tuncay Birkan, “Çevirenin Önsözü”, in: Alain Badiou, **Etik- Kötülük Kavrayışı Üzerine Bir Deneme**, Çev.: Tuncay Birkan, 2. b., Metis Yayınları, İstanbul, 2006, s. 8.

⁹² Gündüz, **op. cit.**, 224. Bkz., William K. Tabb, **Ahlâksız Fil- 21. Yüzyılda Küreselleşme ve Sosyal Adalet Mücadelesi**, Çev.: Ercüment Özkaya, Epos Yayınları, Ankara, 2002.

⁹³ Michael J. Sandel, **Paranın Satın Alamayacağı Şeyler**, Çev.: Mehmet Kocaoğlu, Ekşi Kitaplar, Ankara, 2016; James Ridgeway, **Her Şey Satılık- Dünyanın Kaynaklarını Kimler Kontrol Ediyor?**, 2.b., Çev.: Bülent Doğan, Metis Yayınları, İstanbul, 2017.

⁹⁴ Sözgelimi hukuk alanında “hukuk ve ekonomi akımı/hukukun ekonomik analizi yaklaşımı” son dönemlerde revaçta olan teorilerden biri konumundadır.

sahip olmaktan, pek de farkında dâhi olmadan, piyasa toplumu olmaya doğru sürükleniyoruz ve piyasa denilen dev, ahlâkı da yerinden edip sarsmakta ve metalaştırmaktadır. Nihayetinde Sandel, günümüzde “paranın satın alamayacağı şeyler var mıdır?” sorusunu hepimize yöneltir.⁹⁵ Bununla birlikte, ekolojik felâketle yok olmanın eşiğinde, Žižek’in deyimiyle “dünyanın sonunun geldiğini rahatça düşünebildiği halde kapitalizmin sona ereceğini düşünemez olmuş”, kendi yarattığı Kültür Oyunu’nun ve “Dil Hapishanesi”nin içinde kısılıp kaldığı için kafayı Gerçek-Sanal ayrımıyla bozmuş, semavi dinlerle ya da Taoculuk ve Budizm gibi kadim Doğu dinlerinin “light”, Batıya uyarlanmış versiyonlarında ümitsizce “huzur” arayan insanlık tablosu karşısında düşüncenin bu sorularla ve etikle, ahlâkla yeni baştan hesaplaşmaya başlaması gerekir⁹⁶; hem de hemen şimdi!

⁹⁵ Peki, neler satılık olabilir diye birkaç örneğe göz atalım: Hapishane hücresi şartlarının iyileşmesi: gecelik 82 dolar; arabayla tek başına seyahat eden birinin, içinde en az iki kişinin bulunduğu arabaların kullanımı için ayrılmış şeritleri (car pool) kullanım imkanı: 8 dolar; Hint taşıyıcı bir annenin gebelik hizmetleri: 6250 dolar; ABD.’ye göç etme hakkına sahip olmak: 500.000 dolar; nesli tükenmekte olan Afrika gergedanı avlama hakkı: 150.000 dolar.; doktorunuzun cep telefonu numarası: senelik 1.500 dolar; atmosfere bir ton karbon salma hakkı: 13 Avro; çocuğunuzun bir üniversiteye kabul edilmesi: sözgelimi Türkiye için yaklaşık olarak senelik 18.000-50.000 TL; ticari reklamları göstermek üzere alınızı (vücudunuzun başka bir yerini) kiralamak: 777 dolar; ilaç şirketi için güvenlik denemelerine kobay olarak katılmak: 7.500 dolar; Somali ya da Afganistan’da özel bir askerlik şirketi için savaşmak: aylığı 250 dolardan günlüğü 1.000 dolara kadar değişen ücretler; beklenildiği kadar başarı göstermeyen bir Dallas okulunda ikinci sınıfa giden öğrenciyse kitap okumak: kitap başına 2 dolar; aşırı kilolu biriyse dört ayda 6,5 kilo ver: 378 dolar. Sandel, **Paranın Satın Alamayacağı Şeyler**, s. 21-23.

⁹⁶ Birkan, “Çevirenin Önsözü”, s. 8.

KAYNAKÇA

Akı, E. İrem, Bodur, Harun. "Meslek Etikleriyle İlgili Mevzuatın İncelenmesi", **Kamu Etiği Sempozyumu**, 25-26 Mayıs 2009, Cilt.2, TODAİE Yayınları, Ankara, ss.853-867.

Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, Çev. Saffet Babür, BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2007.

Atayman, Veysel (Der.), **Etik**, Donkişot Yayınları, İstanbul, 2005.

Badiou, Alain. *Etik- Kötülük Kavrayışı Üzerine Bir Deneme*, Çev.: Tuncay Birkan, 2. b., Metis Yayınları, İstanbul, 2006

Bauman, Zygmunt. *Postmodern Etik*, 2.b., Çev.: Alev Türker, Ayrıntı Yayınları, 2011, İstanbul.

Billington, Ray. *Felsefeyi Yaşamak- Ahlâk Düşüncesine Giriş*, (Çev.: Abdullah Yılmaz), 2. b., Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011.

Birkan, Tuncay. "Çevirenin Önsözü", in: Alain Badiou, **Etik- Kötülük Kavrayışı Üzerine Bir Deneme**, Çev.: Tuncay Birkan, 2. b., Metis Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 7-10.

Cevizci, Ahmet, *Paradigma Felsefe Sözlüğü* (Kısaltması: **Felsefe Sözlüğü**), 8. b., Paradigma Yayıncılık, İstanbul.

Cevizci, Ahmet. "Ahlâk ve Etik", in: **Felsefe Ansiklopedisi Cilt 1**, Editör: Ahmet Cevizci, Etik Yayınları İstanbul, 2003, ss. 117-121.

Cevizci, Ahmet. "Etik", in: **Felsefe Ansiklopedisi Cilt 5**, Editör: Ahmet Cevizci, Ebabil Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 845-856.

Cevizci, Ahmet. *Etiğe Giriş*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2002.

Cevizci, Ahmet. *Etik- Ahlâk Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul, 2014.

- Cevzici, Ahmet.** *Uygulamalı Etik*, Say Yayınları, İstanbul, 2013.
- Cevzici, Ahmet.** “Ahlâki Görecilik”, in: **Felsefe Ansiklopedisi Cilt 1**, Editör: Ahmet Cevzici, Etik Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 131-132.
- Çağrı, Mustafa.** “Ahlâk”, in: **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Yıl: 1989, Cilt: 2, İstanbul, ss. 1-9.
- Çakmak, E. Efe.** “Kant, Etik ve Ahlâk Üzerine: İoanna Kuçuradi ile Söyleşi”, **Cogito Sayı: 41-42 Sonsuzluğun Sınırında: Immanuel Kant**, Yapı Kredi Yayınları, 2005, ss. 235-240.
- Çilingir, Lokman.** “Ahlâki/Etik Temellendirme”, in: **Felsefe Ansiklopedisi Cilt 1**, Editör: Ahmet Cevzici, Etik Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 151-158.
- Çilingir, Lokman.** *Ahlâk Felsefesine Giriş*, Elis Yayınları, Ankara, 2003.
- Frankena, William.** *Etik*, (Çev.: Azmi Aydın), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007.
- Gert, Bernard.** “Morality”, in: **The Cambridge Dictionary of Philosophy**, General Editor: Robert Audi, Second Edition, Cambridge University Press, 1999.
- Güçlü, Abdülbaki- Uzun Erkan- Uzun Serkan- Yoysal Ümit Hüsrev,** *Felsefe Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2003.
- Gündüz, Mustafa.,** *Ahlâk Sosyolojisi*, 3. b., Anı Yayıncılık, Ankara, 2016.
- Gürler, Sercan.** *Ahlâk ve Adalet- Çağdaş Ahlâk Felsefesi ve Adalet Sorunu*, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- Hançerlioğlu, Orhan.** *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar Cilt 1 (A-D)*, 2.b., Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992.
- İyi, Sevgi.** “Etik Nedir?”, in: **Etik**, 3. b., Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2013, ss. 1-21.

- Kılhoğlu, İsmail.** *Ahlâk-Hukuk İlişkisi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988.
- Koca, Suat.** "Ahlâk Kavramı Üzerine Etimolojik ve Semantik Bir Araştırma" (Kısaltması: "Ahlâk-Etimolojik..." , **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 57:2 (2016), ss. 121-135.
- Koca, Suat.** "Hadis Rivayetlerinde Ahlâk Kavramı: Literal-Semantik Bir Analiz" (Kısaltması: "Hadis-Ahlâk...", **İslami Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 27, Sayı: 2, ss. 173-182.
- Kuçuradi, İoanna.** "Felsefi Etik ve 'Meslek Etikleri' ", (Kısaltması: "Felsefi Etik ve..."), in: **Etik ve Meslek Etikleri –Tıp, Çevre, İş, Basın, Hukuk, Siyaset**, Yayına Hazırlayan: Harun TEPE, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2000.
- Kuçuradi, İoanna.** *Etik*, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2006.
- Kuçuradi, İoanna.** *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları*, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.
- Kuçuradi, İoanna.** *Uludağ Konuşmaları- Özgürlük, Ahlâk, Kültür Kavramları*, (Kısaltması: **Uludağ...**), 3. b., Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara,1997.
- MacIntyre, Alasdair.** *Erdem Peşinde Ahlâk Teorisi Üzerine Bir Çalışma* (Kısaltması: "Erdem Peşinde"), Çev.: Muttalip Özcan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001.
- Nutku, Uluğ.** *İnsan Felsefesi Çalışmaları*, Bulut Yayınları, İstanbul, 1998.
- Nuttall, Jon.** *Ahlak Üzerine Tartışmalar- Etiğe Giriş*, 2. b, Çev.: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, 2011.
- Özlem, Doğan.** *Etik- Ahlâk Felsefesi*, 2. b., Notos Kitap, İstanbul, 2015.

- Özturan, Hümeýra.** “Etik ve Ahlâk Arasında: Türkçe Ahlâk Felsefesi Literatürüne Dair Etik Kavramı Kullanımı Üzerinden Bir Değerlendirme”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 17, 2011, ss. 169-201.
- Peters, Francis E.**, *Antik Yunan Felsefesi Sözlüğü*, Çeviren ve Hazırlayan: Hakkı Hünler, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- Pieper, Annemarie.** *Etiğe Giriş*, Çev.: Veysel Atayman-Gönül Sezer, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.
- Poyraz, Hakan.** *Dil ve Ahlâk*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2016.
- Ridgeway, James.** *Her Şey Satılık- Dünyanın Kaynaklarını Kimler Kontrol Ediyor?*, 2.b., Çev.: Bülent Doğan, Metis Yayınları, İstanbul, 2017.
- Sandel, Michael J.**, *Paranın Satın Alamayacağı Şeyler*, Çev.: Mehmet Kocaoğlu, Ekşi Kitaplar, Ankara, 2016.
- Seyyar, Ali.** *İngilizce-Almanca Karşılıklı Türkçe Açıklamalı Ahlâk Terimleri (Ansiklopedik Sözlük)*, 2. b., Rağbet Yayınları, İstanbul, 2015.
- Singer, Peter.** *Pratik Etik*, Çev.: Nedim Çatlı, İthaki Yayınları, İstanbul, 2012.
- Sperber, Dan.** “Ahlâki Göreceliğe İlişkin Antropolojik Notlar”, in: **Etiğin Doğal Kökenleri**, Jean-Pierre Changeux, Çev.: Nermin Acar, Mavi Ada Yayınları, İstanbul 2000.
- Tepe, Harun.** *‘Pratik Etik’ Etiğin Pratik Sorunları*, BilgeSu, Ankara, 2016.
- Tepe, Harun.** *Etik ve Metaetik*, 2.b., Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.
- Topakkaya, Arslan.** *Hukuk ve Adalet*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016.
- Topakkaya, Arslan.** “Kant’ın ‘Ahlak(iliğ)in Metafizigi’ Adlı Yapıtında Etiğin Temellendirilmesi”, *Doğu-Batı Dergisi*, 4. Sayı, 3. Baskı, (2004), ss. 69-79.

Topuzkanamış, Engin. “Hukuk Ahlâk ve Meslek Etiği Üzerine”, in: **Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi- 27. Kitap**, Editörler: Hayrettin Ökçesiz, Gülriz Uygur, E. İrem Akı, Nadire Özdemir, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 342-350.

Twain, Mark. *Huckleberry Finn'in Maceraları*, Çev.: Bülent O. Doğan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.

Uygur, Gülriz. “Genel Ahlâkın Vazgeçilmezliği (mi?)”, **Güncel Hukuk Dergisi**, Aralık 2008, ss. 12-14.

Uygur, Gülriz. “Hukuki Pozitivizmin Değişen Yüzü Mü?”, **A.Ü.H.F.D.**, C. 52, Sayı: 3, Yıl: 2003, ss. 145-176.

Uzun, Ertuğrul. "Ahlâksızlığın Cezalandırılması: Devlin-Hart Tartışması", in: Sercan Gürler (Ed.), **H.L.A. Hart ve Hukuk-Ahlâk Ayrımı**, Tekin Yayınları, İstanbul, 2015, ss. 65-99.

Wallace G. & Walker A.M. D. (Edited by). **The Definition of Morality**, Mathuen and Co. Ltd, London, 1970.